

VALTIONEUVOSTON KANSLIA

Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle

Heikki Ylikankaan selvitys
valtioneuvoston kanslialle

ISBN 952-5354-47-4
ISSN 0782-6028
Julkaisija: Valtioneuvoston kanslia
Paino: Paintmedia
Julkaisun tilaukset: Kirjasto@vnk.fi p. 1602 2060

Julkaisija: VALTIONEUUVOSTON KANSLIA		KUVAILULEHTI 16.1.2004	
Tekijät(toimielimessä: toimielimen nimi, puheenjohtaja): Heikki Ylikangas		Julkaisun laji: selvitys	
		Toimeksiantaja: Valtioneuvoston kanslia	
		Toimielimen asettamispäivä: 28.11.2003	
Julkaisun nimi (myös ruotsinkielinen): Heikki Ylikankaan selvitys valtioneuvoston kanslialle			
Julkaisun osat:			
<p>Tiivistelmä:</p> <p>Lausunnossa todetaan yleisesti, että olisi tarpeen ja aiheellista perustaa ainakin yksi, mahdollisesti kaksikin tutkimusprojektia. Ensimmäinen näistä saisi aikaa kolme vuotta ja tehtäväkseen selvittää siviili- ja sotilasvankien luovutukset sekä Saksaan että Neuvostoliittoon (heti sodan jälkeen), päätöksenteon eri portaissa, menettelyn lainmukaisuuden sekä - jos mahdollista - projektin laajenuksena myös vankileirikuolemat Suomessa ja suomalaisvankien osalta Neuvostoliitossa. Myös kadonneiksi ilmoitetut suomalaissotilaat tulisivat mukaan. Toinen erillinen projekti muodostaisi yhteishankkeen venäläisten tutkijoiden kanssa ja keskittyisi inkeriläisten kohtaloihin heidän tultuaan luovutetuiksi takaisin Neuvostoliittoon.</p> <p>Olennaista olisi, että ainakin projekteista ensiksi mainittu rakentaisi sähköisiin henkilökortteihin perustuvan tiedoston, joka julkaistaisiin asianmukaisin päivityksin internetissä. Mitenkään muulla tavoin ei ole mahdollista päästä käsiksi tarkkoihin lukumääriin tai kelvollisiin vertailuihin eri lähdetietojen (nimiluetteloiden) välillä. Vain näin voitaisiin myös antaa sekä perusteellinen että perusteltu vastaus siihen tutkimuspyyntöön, jonka Simon Wiesenthal-keskus esitti tasavallan presidentille ja jonka vuoksi tämä tekemäni selvitystyö käynnistyi.</p>			
Avainsanat: jatkosota, tutkimus, sotavangit, pakolaiset			
Muut tiedot:			
Sarjan nimi ja numero: Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2004		ISSN: 0782-6028	ISBN: 952-5354-47-4
Kokonaissivumäärä: 45	Kieli: Fi	Hinta:	Luottamuksellisuus: julkinen
Jakaja: Kirjasto@vnk.fi p. 160 22060		Kustantaja: Valtioneuvoston kanslia	

Valtioneuvoston kanslialle

Esitän oheisena kunnioittavasti lausuntoni arvioitavakseni annetusta asiasta. Valtioneuvoston kanslialta saamani toimeksiannon mukaan minun tulee "tehdä selvitys Simon Wiesenthal -keskuksen tasavallan presidentille lähettämän kirjeen johdosta". Kirje sisälsi tutkimuspyynnön niistä ihmislouvuutuksista, joita Suomi teki jatkosodan aikana ja joiden kohteena olivat yhtäältä Suomeen tulleet pakolaiset, toisaalta sotavangit - juutalaisia mukana näissä molemmissa ryhmissä. Selvitystyöni tarkoituksena on antaa sellaista informaatiota, josta olisi hyötyä mahdollisia jatkotoimia harkittaessa.

Koska tehtäväksiantoni taustalla on marraskuussa 2003 julkaistu Elina Sanan teos "Luovutetut - Suomen ihmislouvuutukset Gestapolle", olen jäsentänyt lausuntoni siten, että käsittelen ensiksi Elina Sanan teosta koettaen ratkaista, mikä siinä nostatti suuren kansainvälisen kohun ja miten teos sijoittuu suomalaisen historiallisen kirjallisuuden kenttään. Sen jälkeen tarkastelen luovutuksia ja muita niihin läheisesti liittyviä kysymyksiä silmälläpitäen erityisesti sitä, mistä niiden taustalla olevista tekijöistä ja päätöksistä on jo saatavilla tutkimustietoa, mistä ei, ja minkälaisia hypoteettisia selityksiä on toteutetulle menettelylle esitettävissä. Lopuksi tuon esille tutkimuksellisia vaihtoehtoja, jotka jatkotoimia mietittäessä voisivat ehkä tulla kysymykseen.

Toimeksiantoni ei ole edellyttänyt omakohtaista tutkimustyötä, vaan perehtymistä tarjolla olevaan keskeisimpään kirjallisuuteen ja jossakin mitassa myös vallitsevaan lähdetilanteeseen. Raporttiani valmistellessani olen pitänyt tiiviisti yhteyttä aihepiiriä tunteviin kollegoihini ja myös saanut heiltä suopeasti monenlaista apua. Dos. Antti Laine ja OTT Jukka Lindstedt ovat perehtyneet lausuntooni etukäteen ja sitä hyödykseni kommentoineet. Heille kaikille lämmin kiitokseni. Yhtä lämpimästi kiitän tutkimusapulaiseni toiminutta Oula Silvennoista sekä myös valtioneuvoston kansliaa, jonka välityksellä olen saanut käyttööni aihetta koskevia lehtikirjoituksia.

Tiivistelmä

Heikki Ylikankaan lausunnossa valtioneuvoston kanslialle esitetään tiivistäen seuraavaa: Elina Sanan suurta kohua sekä Suomessa että kansainvälisesti nostattanut teos "Luovutetut - Suomen ihmislouvatukset Gestapolle" (2003) on tutkivan journalismin otteella laadittu dokumenttiteos. Teos valaisee monelta taholta kohdealuettaan ja antaa samalla herätteitä ja esittää haasteita varsinaiselle historian tutkimukselle, joka on Suomessa poikkeuksellisen pitkään sitoutunut puolustamaan 'Suomen kunniaa' eli sodanaikaisten päättäjien ratkaisuja ja jättänyt sen vuoksi sodan varjopuolekset vähemmälle huomiolle. Nykyisen Suomen - demokraattisen ja avoimen Suomen - 'kunnian' puolustaminen edellyttää myös sodan varjopuolien tutkimista.

Sanan kirjassa käsitellään varsinaisesti kahta itsessään tärkeää lohkoa: valtiollisen poliisin operoimia siviilipakolaisten luovutuksia ja päämajan valvontaosaston toteuttamia sotavankien luovutuksia. Edellisen suhteen Sanan teos ei tuo kovin paljon uutta siihen tietämykseen, joka sisältyy Taimi Torvisen vuonna 1984 julkaisemaan teokseen "Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella". Näiden 76-79 luovutetun pakolaisen joukossa olivat myös ne kahdeksan juutalaista, joiden luovuttamista Sana on aikaisemmin (1979) käsitellyt. Lausunnossani päädytään tulkintaan, jonka mukaan juutalaiset luovutettiin paitsi siksi, että Suomi oli Saksasta taloudellisesti ja sotilaallisesti riippuvainen, erityisesti sen vuoksi, että saataisiin saksalaiset halukkaammin ottamaan vastaan ongelmallisimpina pidetyt turvasäilövangit: Suomesta Neuvostoliittoon loikanneet ja sieltä salateitse Suomeen palanneet Neuvostoliiton kansalaiset. Useimpia heistä - ei jokaista - oli rangaistu Suomessa toimimisesta vieraan vallan hyväksi. Vaikka he olivat tuomionsa kärsineet, ei heitä uskallettu päästää vapauteen.

Tärkein uusi aines Sanan kirjassa liittyy vankien vaihtoon saksalaisten kanssa. Aihetta on ennen Sanaa käsitelty vain julkaisemattomissa opinnäytetöissä eri yliopistoissa; painetuissa tutkimuksissa on teemasta vain suppeita mainintoja. Näiden luovutusten osalta Sana päättyy 2.829 henkilön kokonaismäärään. Luku on suurempi kuin valvontakomission vaatimissa selvietyksissä heti sodan jälkeen esitetty luku: 2.661.

Kirjan tässä osassa tulee esille syy teoksen tiimoilta nousseeseen kansainväliseen kokuun. Käy ilmi, että Suomesta Saksalle luovutettujen vankien joukossa on ollut myös juutalaisia. Kansainvälinen julkisuus on Natsi-Saksan suorittaman juutalaisten massiivisen kansanmurhan seurauksena edelleen erityisen herkkä kaikelle, mikä liittyy toiseen maailmansotaan ja juutalaisten kohteluun. Siitä kohu.

Luovutettujen juutalaisten määräksi Sana esittää israelilaistutkija Serah Beizeriä siteeraten 74 henkilöä. Luku perustuu osin nimien pohjalta tehtyyn identifointiin ja on sen vuoksi epävarma. Tarkempaa kokonaistietoa ei toistaiseksi ole käytettävissä. Myös syy juutalaisvankien luovutuksiin on hämärä. Aihetta käsitellessä opinnäytetöissä korostetaan, ettei luovutusten peruste ollut rasistinen vaan syynä oli jokin muu asianomaisiin liittynyt piirre: upseerin asema, kiihottajana toimiminen, poliittinen aktiivisuus jne. Tätä tulkintaa ei voida täysin vahvistaa, vaikka sille on vahvoja perusteita. (Pääosaa juutalaisvangeista ei luovutettu.) Saksalaiset saivat Suomesta vankiluettelot ja saattoivat niiden perusteella vaatia tiettyjen henkilöiden luovuttamista.

Juutalaisia menehtyi myös Suomen sotavankileireillä. Vankien kuolleisuus kohosi kaikkineen 30 prosentin tietämille ja verotti raskaimmin isovenäläisiä, joiden ryhmään juutalaiset aluksi sijoitettiin ja joiden kohtelu oli poliittisten vankien ohella huonointa. Lausunnossani arvioidaan, tosin puutteellisin lähtein, leireillä menehtyneitten juutalaisten määrä noin sadaksi hengeksi. Juutalaisten kokonaismenetykset kohoaisivat näin 170:een.

Sanan kirjassa ei käsitellä syvemmin vankien vaihdon syitä. Teoksessa siteerataan vain lausuntoja, joiden mukaan saksalaiset halusivat tietoja Neuvostoliiton sisäasiain kansankomissariaatin NKVD:n ja sen alaisen poliittisen poliisin toiminnasta ja suomalaiset taas suomensuokuisia vankeja, joita käytettäisiin Itä-Karjalan vallattujen alueiden asuttamiseen. Lausunnosani todetaan näiltä osin ensinnäkin, että vähintään 16.000 vankia anoi pääsyä taistelemaan vapaaehtoisena Suomen tai Saksan armeijassa tai osallistumaan näiden organisoimaan tiedustelutoimintaan. Päämotiveina näihin anomuksiin olivat vankileirien puutteelliset olot sekä Neuvostoliiton lainsäädännön ankarat rangaistusseuraamukset vangeiksi antautuneille. Mahdollisesti huomatta osa luovutetuista valittiin tästä joukosta. Koska luovutetuista ylivoimainen enemmistö edusti Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksia, on luultavaa, että saksalaiset värväsivät myös näiden joukosta vapaaehtoisia itärintamansa vierasperäisiin sotilaallisiin apujoukkoihin. Toisekseen sekä saksalaiset että suomalaiset hankkivat vapaaehtoisista opettajia ja oppilaita koulutettaviksi erityisissä tiedustelukouluissa salaisiksi agenteiksi, jotka toimitettiin tiedustelutehtäviin rajan taakse. Se että saksalaiset käyttivät luovutuksissa saamiaan vankeja työvoimana, on ilmeistä.

Näihin tulkintoihin on kirjallisuudessa ja lähteissä viitteitä, mutta niiden vahvistaminen vaatii perusteellisen tutkimuksellisen analyysin. Erityisesti olisi tietenkin selvitettävä, ketkä luovutetuista joutuivat teloitettaviksi, ketkä päätyivät keskitysleireille. Poliittisten upseerien (118) ennuste oli huonoin, heidän jälkeensä juutalaisten (74) ja kolmanneksi kommunistien (400-500). Muut eli runsaat 2.000 luovutetuista ilmeisesti säästyivät välittömältä surmaamiselta ja keskitysleireiltä.

Huolimatta lähteiden massiivisesta hävittämisestä laajempaan tutkimukseen olisi lähdepohjaa riittävästi tarjolla. Lausunnosani todetaankin yleisesti, että olisi tarpeen ja aiheellista perustaa ainakin yksi, mahdollisesti kaksikin tutkimusprojektiä. Ensimmäinen näistä saisi aikaa kolme vuotta ja tehtäväkseen selvittää siviili- ja sotilasvankien luovutukset sekä Saksaan että Neuvostoliittoon (heti sodan jälkeen), päätöksenteon eri portaissa, menettelyn lainmukaisuuden sekä - jos mahdollista - projektin laajenuksena myös vankileirikuolemat Suomessa ja suomalaisvankien osalta Neuvostoliitossa. Myös kadonneiksi ilmoitetut suomalaissotilaat tulisivat mukaan. Toinen erillinen projekti muodostaisi yhteishankkeen venäläisten tutkijoiden kanssa ja keskittyisi inkeriläisten kohtaloihin heidän tultuaan luovutetuiksi takaisin Neuvostoliittoon.

Olennaista olisi, että ainakin projekteista ensiksi mainittu rakentaisi sähköisiin henkilökortteihin perustuvan tiedoston, joka julkaistaisiin asianmukaisin päivityksin internetissä. Mitenkään muulla tavoin ei ole mahdollista päästä käsiksi tarkkoihin lukumääriin tai kelvollisiin vertailuihin eri lähdetietojen (nimiluetteloiden) välillä. Vain näin voitaisiin myös antaa sekä perusteellinen että perusteltu vastaus siihen tutkimuspyyntöön, jonka Simon Wiesenthal-keskus esitti tasavallan presidentille ja jonka vuoksi tämä tekemäni selvitystyö käynnistyi.

Heikki Ylikangas

(Blinnikka 1969, 33). Tämä aihe vaatisi yhden tutkijan ja hänelle kaksi tutkimusapulaista, kaikki kolmeksi vuodeksi. Myös menehtyneiden vankien nimet julkaistaisiin internetissä varustettuina henkilötiedoilla, kansallisuusmerkinnällä, tiedolla mahdollisista rikkeistä ja siitä, mihin asianomaiset on haudattu.

Lähempää tutkimusta puuttuu myös suomalaisvankien kohtaloista Neuvostoliiton sotavankeudessa. Sekin ansaitsisi perusteellisen selvittämisen aivan riippumatta siitä, miten nähdään sen kytkeytyminen tässä käsiteltyyn pääteemaan. Kokonaan irrallaan se ei teemasta ole, sillä karkurien kautta molempien maiden viranomaiset saivat tietoa leirioloista kummallakin puolen. Sillä tiedolla on voinut olla oma vaikutuksensa. Myös tämä tutkimus painottuisi inkeriläistutkimuksen tavoin Venäjän arkistoihin. Erityisen tärkeää olisi selvittää niiden kohtalot, jotka eivät kotimaahan palanneet. Tämä lisäys kasvattaisi henkilökorttien määrää muutamalla tuhannella, jos siinä sotaväen rikoslain nojalla kuolemaan tuomitut ja kadonneetkin sekä kadonneisiin liitetyt arvoitukset otettaisiin huomioon. Luontevinta olisi joka tapauksessa sen tutkimustyön yhdistäminen suomalaisleireillä kuolleita neuvostovankeja käsittävään tutkimukseen. Perustutkimusta aiheesta on jo tehty sekä tutkimuksissa (Jukka Lindstedt) että opinäytetasolla (Timo Malmi).

4) Vaihtoehto

Miten sitten olisi eri vaihtoehtoja mietittäessä suhtauduttava inkeriläisiin? He tulivat Suomeen vapaina kansalaisina (karanteenileirejä lukuun ottamatta) väestönsiirron tuomina, eivät sotavankeina, ja sellaisina heidät palautettiin. Siirrot tuottivat Inkerin kansalle kuitenkin suuria kärsimyksiä ja menetyksiä. Inkeriläisiä on toisin kuin edellä mainittuja tämän ongelmavyyhdin osioita tutkittu suhteellisen runsaasti (erityisesti Pekka Nevalainen), mutta siitä, mitä heille tapahtui palautuksen jälkeen, on ainakin Suomessa tarjolla kovin niukasti varmaa tietoa. Venäläistä tutkimusta aiheesta on vireillä ja jossain määrin jo tehtykin. Inkeriläissyntyinen Petroskoin yliopiston professori Leo Suni on kartoittanut inkeriläisten kohtaloita 1930-luvulta alkaen. Se on tunnettua, että inkeriläisiä ei päästetty takaisin kotikyliinsä vaan heitä karkotettiin Siperiaan, josta heitä hakeutui Viroon ja Venäjän Karjalaan (Antti Laineen antama tieto). He saivat passeihinsa merkinnän siitä, että olivat olleet "fasistien vankina", mikä tuotti heille pysyvän syrjinnän. Suomen armeijassa taistelleista inkeriläisistä niin kuin muistakin heimosotureista vain harvoja teloitettiin; he saivat yleensä 10-15 vuoden pakkotyötuomion (Nevalainen, 312).

Inkeriläisten siirtolaisten määrä on niin suuri, että heitä käsittelevä tutkimus ei sovi sellaisenaan tehtäväksi samalla metodilla kuin edellä mainituissa vaihtoehtoisissa on esitetty eikä myöskään liitettäväksi niiden jatkeeksi ilman todella tuntuvaa resurssien lisäystä. Aihe vaatii kokonaan oman projektinsa. Työtä vaikeuttaa tuntuvasti se seikka, että lähteet on etsittävä Venäjän arkistoista niiltä osin kuin on kyse inkeriläisten paluusta Neuvostoliittoon ja heidän sen seurauksena kokemistaan vaiheista. Tämä edellyttäisi tiivistä yhteistyötä venäläistutkijain kanssa. Itse asiassa tutkimuksen painopiste siirtyisi selkeästi Venäjän puolelle.

Toisaalta Suomella olisi moneltakin kannalta katsoen täysi syy antaa merkittävä panoksensa inkeriläisprojektiin - ei vähiten sen takia, että inkeriläiset tulkitaan nykyään paluumuuttajiksi, jos he haluavat siirtyä Suomeen. Menettely on puhuva osoitus Suomen valmiudesta kantaa vastuuta inkeriläisten kärsimyksistä. Kuitenkin sekä käytännön syistä että aiheen luonteenkin tähden panisin tässä yhteydessä luovutuksiin ja sotavankikuolemiin liittyvän selvitystyön inkeriläiskysymyksen tutkimisen edelle. Aihe on ensiarvoisen tärkeä, se liittyy olennaisesti jatkosotaan ja on suomalaistakin tutkimusta painavasti velvoittava, mutta asetan sen silti edellä mainituista syistä neljänneksi erilliseksi vaihtoehdoksi. Samalla toivon, että jollei

Sammandrag

I Heikki Ylikangas utlåtande till statsrådets kansli framförs sammanfattningsvis följande:

Elina Sanas bok "Luovutetut – Suomen ihmislouvutukset Gestapolle" (2003), som väckt stor uppståndelse både i Finland och internationellt, är ett dokumentärt verk som har skrivits med användande av den undersökande journalistikens grepp. Boken belyser det målområde som titeln anger från många olika sidor och ger samtidigt den egentliga historieforskningen uppslag och utmaningar. I Finland har den egentliga historieforskningen exceptionellt länge förbundit sig att försvara "Finlands ära", dvs. de krigstida beslutsfattarnas lösningar och därför har krigets skuggsidor fått mindre uppmärksamhet. Försvarandet av dagens Finlands – det demokratiska och öppna Finlands – "ära" förutsätter också forskning i krigets skuggsidor.

Sanas bok behandlar egentligen två i och för sig viktiga sektorer: utlämningar av civila flyktingar, som statspolisen skötte, och utlämningar av krigsfångar, som högkvarterets övervakningsavdelning genomförde. Med hänsyn till de förstnämnda kommer Sanas bok inte med särskilt mycket ny information jämfört med de uppgifter som ingår i Taimi Torvinens bok "Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella", som utkom 1984. Bland dessa 76-79 utlämnade flyktingar fanns också de åtta judar vilkas utlämning Sana har behandlat tidigare (1979). I utlåtandet kommer man fram till den tolkningen att dessa judar utlämnades, förutom för att Finland var ekonomiskt och militärt beroende av Tyskland, framför allt för att tyskarna skulle vara villigare att ta emot de fångar som hållits i skyddsförvar och som ansågs som de mest problematiska, dvs. sovjetiska medborgare som hoppat av från Finland till Sovjet och återvänt därifrån i hemlighet till Finland. De utgjorde den största gruppen av dem som utlämnades. De flesta av dem - dock inte alla - hade straffats i Finland för verksamhet till förmån för en främmande makt. Fastän de hade avtjänat sitt straff vågade man inte släppa dem fria.

Det viktigaste nya elementet i Sanas bok hänför sig till utbytet av fångar med tyskarna. Tidigare har detta ämne behandlats endast i opublicerade lärdomsprov vid olika universitet; i tryckta undersökningar nämns detta tema endast ytligt. När det gäller dessa utlämningar kommer Sana fram till ett totalt antal av 2 829 personer. Antalet är betydligt större än det som framfördes i de utredningar som kontrollkommissionen krävde genast efter kriget: 2 661.

I denna del av boken framkommer också orsaken till den internationella uppståndelse som boken väckt. Det framgår att det också fanns judar bland de fångar som Finland utlämnade till Tyskland. En följd av det massiva folkmordet på judar i Nazityskland är att den internationella allmänheten fortfarande är särskilt känslig för allt som hänför sig till andra världskriget och behandlingen av judarna. Därav den stora uppståndelsen.

När det gäller antalet utlämnade judar citerar Sana den israeliska forskaren Serah Beizer och anger 74. Siffran baserar sig delvis på identifiering utgående från namn och är därför osäker. Tills vidare finns inte noggrannare helhetsuppgifter att tillgå. Orsaken till att de judiska fångarna utlämnades är också oklar. I de lärdomsprov där ämnet har behandlats betonas att utlämningarna inte skedde på rasistiska grunder utan att orsaken var någon annan omständighet som hänförde sig till personerna i fråga: officersställning, uppviglare, politiskt aktiv

osv. Denna tolkning kan inte helt verifieras, även om det finns starka grunder för den. (Majoriteten av de judiska fångarna utlämnades inte.) Tyskarna fick nämligen förteckningar över fångarna av Finland och kunde på basis av dem kräva att vissa personer skulle utlämnas.

Judar dog också i krigsfängelägren i Finland. Allt som allt steg dödligheten bland fångarna till omkring 30 % och reducerade kraftigast gruppen storryssar, i vilken judarna till en början placerades och som vid sidan av de politiska fångarna behandlades sämst. I utlåttandet uppskattas, dock utgående från bristfälliga källor, antalet judar som dog i lägren till ungefär hundra personer. Sålunda skulle de totala förlusterna när det gäller judarna stiga till 170.

Orsakerna till utbytet av fångar behandlas inte utförligare i Sanas bok. I boken citeras endast utlåttanden, enligt vilka tyskarna ville ha information om den sovjetiska hemliga polisens NKVD verksamhet och finnarna finskättade fångar, som skulle användas för att befolka de erövrade områdena i östra Karelen. I utlåttandet konstateras vad detta beträffar för det första att minst 16 000 fångar anhöll om att få strida som frivilliga i Finlands eller Tysklands armé eller delta i underrättelseverksamhet som dessa organiserat. De grundläggande motiven till en sådan anhållan var de bristfälliga förhållandena i fånglägren samt den sovjetiska lagstiftningens stränga krav på straff för dem som gav sig till fånga. En betydande del av dem som utlämnades valdes sannolikt från denna grupp. Eftersom en överlägsen majoritet av dem som utlämnades representerade nationella minoriteter i Sovjetunionen, är det troligt att tyskarna bland dem värvade frivilliga till de militära hjälptrupperna av främmande härstamning vid östfronten. För det andra skaffade både tyskarna och finnarna bland de frivilliga lärare och elever, som vid särskilda underrättelseskolor utbildades till hemliga agenter, vilka skickades på underrättelseuppdrag över gränsen. Det är uppenbart att tyskarna använde de fångar de fått vid utlämningarna som arbetskraft.

Det finns hänsyftningar på dessa tolkningar i litteraturen och källorna, men verifierandet av dem kräver grundlig analyserande forskning. Det bör naturligtvis i synnerhet utredas vilka av de utlämnade personerna som avrättades och vilka som hamnade i koncentrationsläger. Värst var utsikten för de politiska officerarna (188), efter dem judarna (74) och sedan kommunisterna (400–500). De övriga, dvs. drygt 2 000 utlämnade, besparades till synes från omedelbar avrättning och koncentrationsläger.

Trots den massiva förstörelsen av källor skulle det finnas tillräckligt med källmaterial för en mera omfattande forskning. I utlåttandet konstateras allmänt att det skulle vara nödvändigt och motiverat att tillsätta åtminstone ett, eventuellt också två, forskningsprojekt. Det första skulle ges tre år tid och i uppdrag att utreda utlämningarna av civila fångar och krigsfångar till både Tyskland och Sovjetunionen (genast efter kriget), beslutsfattandet på olika nivåer, förfarandets laglighet samt - om möjligt - som en utvidgning av projektet också dödsfallen i fånglägren i Finland och, för de finska fångarnas del, i Sovjetunionen. Också de finska soldater som uppgetts vara försvunna skulle omfattas av projektet. Det andra separata projektet skulle utgöra ett samprojekt med ryska forskare och koncentrera sig på ingermanlänningarnas öden efter det att de hade utlämnats till Sovjetunionen.

Det väsentliga skulle vara att åtminstone det förstnämnda projektet skulle bygga upp ett register som baserar sig på elektroniska identitetskort och publiceras på Internet samt uppdateras vid behov. På något annat sätt är det inte möjligt att komma åt exakta antal eller dugliga jämförelser mellan olika källuppgifter (namnförteckningar). Endast på detta sätt är det också möjligt att ge ett grundligt och motiverat svar på den begäran om utredning som

Simon Wiesenthal-centret framförde till republikens president och som ledde till att jag påbörjade den utredning som här läggs fram.

Heikki Ylikangas

Summary

The following is a summary of the statement submitted to the Prime Minister's Office by Professor Heikki Ylikangas:

Elina Sana's book *Luovutetut — Suomen ihmislouvutukset Gestapolle* ('Surrenders of prisoners of war and detainees to the Gestapo') (2003), which caused a great stir both in Finland and abroad, is a documentary work based on investigative journalism. It sheds light on the subject area in the title from a number of angles and also provides stimuli and poses challenges for conventional historical research, which in Finland has been committed, for an exceptionally long time, to defending "Finland's honour", in other words the decisions of war-time leaders. As a result, the darker side of war has received less attention. However, in order to defend the "honour" of today's Finland, it is essential to address unpleasant aspects of war, too.

Sana's book deals with two areas which are important in themselves: the handover of civilian refugees by the Finnish State Police and of prisoners of war by the control unit of Finnish military headquarters. With respect to the former, Sana's book does not add much to the information contained in Taimi Torvinen's 1984 work *Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella* ('Refugees in Finland during Hitler's Rule'). The 76 to 79 refugees who were extradited over include the eight Jews, whose handover had been taken up by Sana previously (1979). The statement concludes with an interpretation indicating that the Jews in question were surrendered because Finland was economically and militarily dependent on Germany and mainly to make the Germans more willing to take detainees who were considered more problematic: citizens of the Soviet Union who had defected from Finland to the Soviet Union and then returned in secret to Finland. They formed the largest subgroup of those handed over. Most — but not all — of them had already been punished for working on behalf of a foreign power in Finland. Although they had served their sentences, the Finnish authorities did not dare to release them.

The most important new material in Sana's book is related to the exchange of prisoners with the Germans. Prior to Sana, this topic has been treated only in unpublished theses at various universities; in published research the theme has barely been touched on. Sana concludes that a total of 2,829 persons were turned over to the Germans in this way. The number is significantly higher than the figure of 2,661, given in the records demanded by the Allied Control Commission immediately after the war.

It is in this part of the book that the cause of the international stir over the themes treated in it comes to light. It is now clear that there were also Jews among the prisoners turned over by Finland to Germany. As a consequence of the massacre of Jews carried out by Nazi Germany, international public opinion is still extremely sensitive to anything related to the Second World War and to the treatment of Jews. This is the reason for the furore.

Sana presents 74 as the number of Jews surrendered to the Nazis, citing the Israeli researcher Serah Beizer as her source. This figure relies in part on identification based on names and is therefore unreliable. More exact overall information is not yet available. More-

over, the reason for the handover of the Jewish prisoners is unclear. The theses that deal with the subject state that the reason was not one of race or ethnic origin, but related to some other factor such as a detainee's status as an officer or agitator or to political activity. This view cannot be fully confirmed although there are strong arguments supporting it. (The majority of Jewish prisoners were not handed over.) The Germans had in fact obtained lists of prisoners from Finland and may have demanded the handover of certain persons on the basis of this information.

Jews also died in Finnish POW camps. The death rate among prisoners rose as high as 30%, the hardest hit being the 'Great Russians', among whom the Jews were at first included, and who were treated the worst, along with political prisoners. It is estimated in the statement, although the sources are inadequate, that approximately 100 Jews died in the camps. Hence, the total number of Jews would be 170.

Sana's work does not take up the reasons for the exchange of prisoners in more depth. It only quotes statements indicating that the Germans wanted information about the operations of the NKDV, the Soviet secret police, and the Finns wanted prisoners of Finnish ethnicity who could be used to settle the conquered areas of Soviet Karelia. First of all, with regard to the aforementioned prisoners, the statement claims that at least 16,000 of them volunteered to fight in the Finnish or German armies or to participate in their intelligence-gathering missions. Harsh conditions in prison camps and the severe punishment meted out under Soviet legislation to returning POWs were the principal motive for these requests. Probably a considerable number of those turned over to the Germans were chosen from this group. Since the overwhelming majority of those surrendered to the Germans represented minority nationalities in the Soviet Union, it may be assumed that the Germans recruited volunteers from among their number to serve in foreign auxiliary units on the eastern front. Secondly, both the Germans and the Finns sought instructors and trainees from among these volunteers for training as secret agents. These persons were to be sent on intelligence-gathering missions across the border. It is also evident that some of the prisoners handed over to the Germans were used for labour.

There are references to these interpretations in other related literature and sources. To confirm them, however, would require a thorough scholarly analysis. It should, in particular, be established who among the prisoners were executed and who ended up in concentration camps. The political officers (118) had the worst prospects and the Jews (74) came right after them, with the communists (400-500) in third place. The rest of the surrendered prisoners, some 2,000 persons, most probably escaped immediate execution or internment in concentration camps.

Despite massive destruction of sources, a sufficient basis for more extensive research does exist. The statement mentions that in general one or perhaps two research projects would be justified. The first of these would take three years to complete and would attempt to explain the handover of civilian and military prisoners to Germany and the Soviet Union (immediately after the war), decision-making at different levels, the legality of the procedure, and — if possible — the deaths in prison camps in Finland and, in the case of Finnish prisoners, in the Soviet Union, too. Finnish soldiers listed as missing should also be included in the study. A second, separate project would involve a joint effort with Russian researchers and would concentrate on the fate of the Ingrians after they had been returned to the Soviet Union.

over, the reason for the handover of the Jewish prisoners is unclear. The theses that deal with the subject state that the reason was not one of race or ethnic origin, but related to some other factor such as a detainee's status as an officer or agitator or to political activity. This view cannot be fully confirmed although there are strong arguments supporting it. (The majority of Jewish prisoners were not handed over.) The Germans had in fact obtained lists of prisoners from Finland and may have demanded the handover of certain persons on the basis of this information.

Jews also died in Finnish POW camps. The death rate among prisoners rose as high as 30%, the hardest hit being the 'Great Russians', among whom the Jews were at first included, and who were treated the worst, along with political prisoners. It is estimated in the statement, although the sources are inadequate, that approximately 100 Jews died in the camps. Hence, the total number of Jews would be 170.

Sana's work does not take up the reasons for the exchange of prisoners in more depth. It only quotes statements indicating that the Germans wanted information about the operations of the NKDV, the Soviet secret police, and the Finns wanted prisoners of Finnish ethnicity who could be used to settle the conquered areas of Soviet Karelia. First of all, with regard to the aforementioned prisoners, the statement claims that at least 16,000 of them volunteered to fight in the Finnish or German armies or to participate in their intelligence-gathering missions. Harsh conditions in prison camps and the severe punishment meted out under Soviet legislation to returning POWs were the principal motive for these requests. Probably a considerable number of those turned over to the Germans were chosen from this group. Since the overwhelming majority of those surrendered to the Germans represented minority nationalities in the Soviet Union, it may be assumed that the Germans recruited volunteers from among their number to serve in foreign auxiliary units on the eastern front. Secondly, both the Germans and the Finns sought instructors and trainees from among these volunteers for training as secret agents. These persons were to be sent on intelligence-gathering missions across the border. It is also evident that some of the prisoners handed over to the Germans were used for labour.

There are references to these interpretations in other related literature and sources. To confirm them, however, would require a thorough scholarly analysis. It should, in particular, be established who among the prisoners were executed and who ended up in concentration camps. The political officers (118) had the worst prospects and the Jews (74) came right after them, with the communists (400-500) in third place. The rest of the surrendered prisoners, some 2,000 persons, most probably escaped immediate execution or internment in concentration camps.

Despite massive destruction of sources, a sufficient basis for more extensive research does exist. The statement mentions that in general one or perhaps two research projects would be justified. The first of these would take three years to complete and would attempt to explain the handover of civilian and military prisoners to Germany and the Soviet Union (immediately after the war), decision-making at different levels, the legality of the procedure, and — if possible — the deaths in prison camps in Finland and, in the case of Finnish prisoners, in the Soviet Union, too. Finnish soldiers listed as missing should also be included in the study. A second, separate project would involve a joint effort with Russian researchers and would concentrate on the fate of the Ingrians after they had been returned to the Soviet Union.

It would be essential for at least the first of the projects suggested to build up a file based on electronic identity cards that would be published on the Internet and properly updated. There is no other way to obtain accurate numbers or reliable comparisons between different sources of information (lists of names). Only in this way could a thorough and accurate response be made to the request by the Simon Wiesenthal Center to the President of Finland, which is the reason for the compilation of this report.

Heikki Ylikangas

Sisällys

Valtioneuvoston kanslialle	5
Tiivistelmä	7
Sammandrag	9
Summary	12
I. YLEISESTI AIHEESTA	17
II. TIEDOT LUOVUTUKSISTA JA LUOVUTETUISTA	21
1) Poliisilinjaa pitkin luovutetut	21
a) Karkotusten oikeudellinen tausta	21
b) Poliisilinjan luovutuspäätökset käytännössä	23
c) Poliisilinjalla luovutettujen määrä	24
d) Keitä luovutetut pakolaiset olivat?	24
2. Sotavankien luovutukset	26
a) Vankien kohtelun oikeudellinen tausta	26
b) Leirit ja vankikuolleisuus	27
c) Vankiluovutusten määrät ja luovutettujen myöhempi kohtalo	28
d) Saksalaisille luovutetut juutalaiset sotavangit	33
e) Heimosotilaat ja inkeriläinen siirtoväki	35
III. VAIHTOEHDOT	36
1) Ensimmäinen vaihtoehto	36
2) Toinen vaihtoehto	38
3) Kolmas vaihtoehto	39
4) Vaihtoehto	40
LOPUKSI	41

I. YLEISESTI AIHEESTA

Jatkosodan aikaisia sotavankien ja siviili-internoitujen karkotuksia on hankala selvittää. Pakolaisten luovutuksia pani toimeen valtiollinen poliisi (Valpo), sotavankien luovutuksia päämajan valvontaosasto. Näiden kahden tärkeän viraston arkistoja on sodan lopulla hävitetty. Valpon arkisto on tuhoutunut vain osittain, päämajan valvontaosaston pahemmin (Lindstedt, 580-583). Tämä hävitystyö jo kertoo, että senaikaisiin karkotuksiin ja luovutuksiin katsottiin syntyneessä tilanteessa liittyvän jotakin valonarkaa ja vaaranalaista - ei välttämättä pelkästään päättäjien vaan ehkä vankienkin osalta.

Näissä olosuhteissa on koetettava moniin eri arkistoihin säilytetyistä tai kopioiduista asiakirjoista ja tiedon sirpaleista koota kuva siitä, mitä luovutusten osalta oikein sodan aikana tapahtui. Työ on vaativaa ja aikaa viepää, kokonaiskuvan ääriviivoja on vaikea hahmottaa. Joissakin harvoissa tapauksissa on vielä mahdollista hankkia lisätietoja asianosaisia haastatteleamalla. Elina Sana on kaiken tämän vaivan nähnyt.

Elina Sana (ent. Suominen) on hänen kohta esiteltävän kirjansa päällyskannen tekstin mukaan yhteiskuntatieteiden maisteri ja humanististen tieteiden kandidaatti, tutkija, toimittaja ja pitkän linjan ihmisoikeusaktivisti, joka on työskennellyt yleisradiossa, eri ministeriöissä, kansainvälisissä tehtävissä ja viimeksi tasa-arvoasiain neuvottelukunnan pääsihteerinä. Hänen kirjansa 'Luovutetut' herätti - kuten jo mainittiin - valtaisan huomion, ei vain Suomessa ja Euroopassa vaan laajemmaltikin. Suomalainen ja kansainvälinen media on julkaissut aiheesta satoihin nousevan määrän erilaisia kirjoituksia, haastatteluja ja uutisia (vrt. Eeva Nikkilä-Kiipula STT 26.11.2003). Elina Sanan omien lausuntojen mukaan kohu tuli hänellekin täytenä yllätyksenä.

Ei ole aivan ongelmatonta vastata kysymykseen, mikä lopultakin aiheutti näin mittavan hälyn. Teos tosin käsittelee arkaa aihetta: vangittujen ulkomaalaisten siviilihenkilöiden ja sotavankien luovuttamista Suomesta jatkosodan aikana vuosina 1941-44 suoraan Saksaan tai Pohjois-Suomessa tai Saksan miehittämissä maissa toimiville saksalaisille sotilas- ja turvallisuuselimille. Sana päätyy tulokseen, jonka mukaan luovutettuja oli suunnilleen 3000. Verrattuna toisen maailmansodan jättimäisiin kymmenien miljoonien ihmishenkien menetyksiin määrä on häviävän pieni. Mistä huikeisiin mittasuhteisiin paisunut reaktio?

Kirjan synnyttämän kohun ymmärtämistä hämmentää osaltaan se, että perinteisen historian tutkimuksen näkökulmasta teoksesta löytyy sen ilmeisten ja tunnustettujen ansioiden lisäksi melkoisesti huomautettavaa (esim. Meinander Hbl 14.12.2003). Kirjaa ei ole varustettu normaalein lähdeviittein, joskin sen keskeisten dokumenttien ja tietojen alkuperä selviää usein tekstistä. Muutamissa tärkeissä tapauksissa alkuperäisten dokumenttien jäljittäminen on todella hankalaa - näin etenkin arkistoista mutta myös kirjallisuudesta, jota Sana on käyttänyt runsaasti. Suorat lainaukset ilman viittausta niiden lähteeseen ja toistuva ylimalkainen maininta "suomalaisista arkistoista löytyy" pakottavat etsijän alkamaan käytännössä alusta. Kirjoittajan rehellisyydestä kertoo kuitenkin se, että lainauksiin sisältyy aineksia, jotka eivät aina tue hänen johtopäätöksiään. Useita aiheeseen liittyviä julkaisemattomia opinnäytetöitä, joista monet ovat kylläkin aivan viime vuosilta, ei ole juuri hyödynnetty. Niiden poisjääminen on ymmärrettävämpää kuin se, että muutamia teemaa käsitteleviä tutkimuksia, joita kaikkiaan on vähän, ei ole siteerattu. Tutkijoille suhteellisen tunnetut kuvaukset esimerkiksi kommunistisesta liikkeestä tai jatkosodan synnystä täyttävät liki puolet kirjasta. Analyysi ei ole tieteellisen systemaattista, minkä lisäksi kirjoittajan voimakas eettis-moraalinen tunnelataus ja halu etsiä ja osoittaa vastuulliset päättäjät näkyvät paikoin selkeinä tekstissä. Lähestymistapaa leimaa ylipäättään enemmän tutkivan journalistin kuin tutkijan ote.

Todetusta ei kuitenkaan seuraa, että teos voitaisiin luokitella painoarvoltaan heiveröiseksi mielipidekirjaksi tai peräti kaunokirjallisuudeksi. Kirjan sisältämien tietojen aitoutta eivät ole epäilleet nekään, jotka ovat kohdistaneet kirjaan kritiikkiä tieteen näkökulmasta (vrt. Puupera, Suomen sotilas 6/2003). Sitä paitsi kirjan mitätöiminen epätieteellisenä julkaisuna jättäisi edelleen täysin käsittämättömäksi sen, mistä kirjan nostattama tavaton kohu sitten kumpusi.

Tämän arvoituksen ratkaisemiseksi on määriteltävä, mihin kategoriaan kirja lopultakin kuuluu. - Kirjan takakannessa teosta luonnehditaan "journalistiseksi dokumenttikirjaksi". Sitä se todella on, ja sellaisena sitä on arvioitava. Teosta ei ole tarkoitettu tavanomaiseksi puheenvuoroksi tutkijain väliseen keskusteluun eikä sitä voi lukea tiedepopularisaatioksikaan. Tavoite on toinen; se on dokumenttipohjainen todenmukaisuuteen aidosti pyrkivä kuvaus luovutuksista, niiden määrällisestä laajuudesta, luonteesta ja taustasta sekä niiden toteuttamiseen johtaneista päätöksistä ja vielä siitäkin, miten luovutetut itse kokivat järkyttävän kohtalonsa. Kirja pyrkii hyvän lehtikirjoituksen tapaan hätkähdyttämään ja havahduttamaan lukijansa sekä vaikuttamaan sitä tietä yleiseen mielipiteeseen ja päättäjätahoon, saattamaan ne reagoimaan tapahtuneeseen. Tästä syystä kirja sisältää eri lähteistä koottuja pienoiselämäkertoja ja laajoja lainauksia sekä asiakirjoista että kirjallisuudesta. Samaa tarkoitusta palvelevat haastattelut, jotka sitovat itsessään hajanaista esitystä yhteen ja jotka kirjan takakannen tekstin mukaan "ovat kirjan runkona". Sanan ajatuksena on, että nämä julkipanot kukin erikseen ja kaikki yhdessä puhuvat puolestaan.

Niillä on ollutkin vahva läpäisyvoima, mutta teoksen herättämän huomion ymmärtämiseksi on kiinnitettävä huomiota muuhunkin. Kiinnostuksen syntymiseen on ainakin osaltaan vaikuttanut seikka, johon niin ikään viitataan kirjan takakannen tekstissä. Siellä sanotaan, että näistä asioista Suomen "virallinen historiankirjoitus edelleen vaikenee."

Toteamus pakottaa asettamaan kirjan laajempiin, aihetta kuitenkin edelleen läheisesti sivuaviin yhteyksiin. Sanan kritiikki ei ole ainoa lajissaan. Se esittäytyy idullaan jo hänen vuonna 1979 julkaistussa kirjassaan "Kuolemanlaiva s/s Hohenhörn (Juutalaispakolaisten kohtalo Suomessa)", josta hänelle myönnettiin valtion tiedonjulkistamispalkinto. 'Kuolemanlaiva' kuvasi kahdeksan juutalaispakolaisen luovuttamista Saksaan ja heidän päätymistään Auschwitziin, jossa vain yksi heistä säilyi hengissä. 'Kuolemanlaiva' herätti sekin huomiota, mutta se sai myös ankaraa kritiikkiä historianutkijoilta. Professori Yrjö Blomstedt kirjoitti Historiallisessa Aikauskirjassa (1980, 146): "Tutkivasta, epäilevästä journalismista on kohdittain päädytty lähes epäilyttävään journalistiikkaan." Blomstedt katsoi "Suomen kunnian" säästyneen hyvin Saksan vaatimusten paineessa.

'Kuolemanlaiva' ja sen tiedemaailmassa saama vastaanotto voidaan rinnastaa vastaavalaaiseen vaikka julkisuusarvoltaan vähäisempään prosessiin hiukan myöhemmältä ajalta. Kirjailija Eino Pietola laati vuonna 1987 teoksen "Sotavangit Suomessa 1941-1944" (Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana). Pietolan teos on ensimmäinen julkaistu ja monin osin ansiokkaan informatiivinen selvitys sotavankikysymyksestä ylipäätään. (Siinä mainitaan lyhyesti myös vankien luovuttamisesta.) Pietola ilmoittaakin kirjansa esipuheessa lähteneensä täyttämään Suomen sotahistorian "tyhjiä valkeita sivuja". Teos sisältää runsaasti valaisevia dokumentteja, mutta siitäkin puuttuvat lähdeviitteet, eikä tekijä salaa vasemmistolaisesti orientoitunutta asenteellisuuttaan päätelmissään. Poliittisen historian tutkija Lauri Haataja määritteli teoksen tendenssimäiseksi arvostelussaan Helsingin Sanomissa 5.11.1987. Haatajan mukaan kirjaa sävyttivät upseerikauna ja suojeluskuntavastaisuus; niinpä hän ei pitänyt teosta tieteellisenä tutkimuksena vaan tunnustuksellisenä tilityskirjana, jossa "kirjailijan omatunto uhraa historiallisen totuuden". Viittaaminen Pietolan kirjaan onkin ollut myöhemmissä tutkimuksissa vähäistä (Syrjämäki, 3). Mitään aiheen perusteesta siitä ei tullut. Sen aseman sai jo vuonna 1976 laadittu sinänsä oivallinen Timo Mikkolan

poliittisen historian pro gradu - tutkielma "Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941-1944" (Helsingin yliopisto).

Kuvailltu vastakkainasettelu ulottuu itse asiassa kauemmaksi menneisyyteen, 1960-luvun alkuun. Silloin syntyi kiihkeä polemiikki Väinö Linnan ruotsalaislehdelle antamasta haastattelusta, jonka mukaan suomalaista vuoden 1918 kansalaisotaa koskevaa historian tutkimusta luonnehti sanapari "valkea valhe". Linna katsoi, että häneltä oli "salattu totuus" ja että "virallinen kuva on vääristynyt". Kuusi sen ajan johtavaa suomalaista historioitsijaa torjui jyrkästi Linnan väitteen pitäen Linnan omaa - kaiken lisäksi pelkästään kaunokirjallista - kuvausta puolueellisena ja vääristelevänä (Ylikangas, 175-176).

Toimittajat ja kirjailijat ovat siis hyökänneet "virallista historiankirjoitusta" vastaan ja tutkijat ovat puolustautuneet. Mitä tästä vastakkainasettelusta on sanottava? Siitä on todettava, että molemmat osapuolet ovat olleet kritiikissään oikeassa. Tietyissä tutkimuksen ulkopuolelle sijoituvissa piireissä on elänyt voimakkaana käsitys, jonka mukaan "virallinen historiankirjoitus" - sillä tarkoitettaneen tutkijoiksi koulutettujen historian tutkijoiden työtä - ei ole täyttänyt puolueettomasti tehtäväänsä. Se on sitoutunut liiaksi aikalaispäättäjien tulkintoihin ja jättänyt jälkeensä aukkoja, joihin ei ole kajottu. Kun asianomaisilla kritikoilla ei kuitenkaan ole ollut koulutetun tutkijan taitoja panna julki sanottavaansa, he ovat tehneet sen niillä keinoilla, jotka heille ovat olleet mahdollisia - langeten samalla paikoin tulkinnallisiin ylilyönteihin. Tutkijoiden on ollut helppo torjua metodi- ja asiavirheisiin sekä asenteellisuuteen viitaten saamansa arvostelu.

Hiukan pitemmällä aikavälillä arvioiden kiistassa kävi kuitenkin niin, että historian tutkimus, joka sekään ei ole aina suinkaan vapaa tendenssimäisyydestä ja asenteellisyydestä, otti haasteen vastaan ja lähti korjaamaan puutteitaan. Jaakko Paavolainen kirjoitti vuosina 1966 ja 1967 perusteelliset selvityksensä vuoden 1918 sodan punaisesta ja valkoisesta terrorista. Ne muuttivat olennaisesti kuvaa sisällissodan luonteesta. Taimi Torvinen julkaisi vuonna 1984 teoksensa "Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella". Tuomo Polvinen kirjoitti Torvisen tutkimuksesta arvostelussaan Historiallisessa Aikakauskirjassa 1985 (s. 67): "Lukuisat Elina Suomisen aihepiiriltäänkin suppeampaan Hohenhörn-teokseen jääneet avoimet kysymykset saavat nyt vastauksensa." Hannu Rautkallio julkaisi vuonna 1985 kirjan, joka kantaa nimeä "Ne kahdeksan ja Suomen omatunto". Rautkallio korostaa Blomstedtin kritiikkiä jatkaen ja laajentaen paitsi Suomen juutalaisten aseveljeyttä suomalaisten rinnalla myös sitä, että Saksa ei vaarantanut suhteitaan Suomeen vaatimalla juutalaisten luovuttamista ja että ne juutalaiset, jotka 1942 luovutettiin, karkotettiin suomalaisten aloitteesta rikollisina, ei juutalaisina. Ainakin opinnäytteiden tasolla on myös alettu täyttää niitä "tyhjiä lehtiä", joita Eino Pietolan teos kosketteli (mm. Kujansuu 1999, Hallikainen 2000, Syrjämäki 2000, Pirkka Mikkola 2000).

Historiantutkimus on siis jälkikäteen reagoinut myönteisesti sen ulkopuolelta tulleseeseen kritiikkiin, jonka se aluksi torjui. Aukkoja on paikattu ja kuvaa tarkistettu. Kuitenkin nyt puheena olevat luovutukset ja sotavankien kohtelu yleensäkin kuuluvat edelleen varsin vähän tutkittuihin aiheisiin. Saksassa ja jopa Japanissa näitä teemoja on käsitelty huomattavasti laajemmin. Suomen ottamien sotavankien kohtelua valaisevaa tutkimusta vasta aloitellaan - lähinnä opinnäytteinä. Sotavankikuolleisuutta pro gradu - työssään vuodelta 2000 tarkastellut Pirkka Mikkola toteaaakin tiivistelmässään: "Tutkimukseni liittyy niiden harvalukuisten tutkimusten joukkoon, joissa viime vuosikymmeninä on pureuduttu suomalaisten kannalta ikäviin tai hankaliin sota-ajan tapahtumiin." Vastaavantyyppisen, aiheen valitsemista eri tavoin puolustelevala lausuman löytää useista aihepiirien opinnäytteistä.

Tutkimuksen kuvatuolaisen suuntautuneisuuden vuoksi Suomea on ulkomaailmassa pidetty maana, jonka sodankäyntiin ei ole liiemmin liittynyt kielteiseksi katsottavia piirteitä - lukuun ottamatta mainittua kahdeksan juutalaisen luovuttamista (A.Doepfner, Neue Zürcher Zeitung 9.12.2003). Kun sitten Rautkallion kirja (Ne kahdeksan ja Suomen omatunto) julkaistiin eng-

lanniksi 1987, vahvistui maailmalla käsitys, jonka mukaan Suomen "omatunto" oli juutalaiskysymyksen(kin) osalta puhdas. Tämän käsityksen perustuksia Elina Sanan uusi kirja horjutti. Havaittiin, että "vallitseva historiakuva" Suomen moitteettomuudesta ei olekaan todenmukainen (vrt. A.Doepfner, 9.12.2003). Juutalaisia olikin sotavankeina luovutettu huomattavasti enemmän kuin vain ne tiedossa olevat kahdeksan juutalaista siviilipakolaista (von Lucius, Frankfurter Allgemeine Zeitung 29.12.2003). Yleinen mielipide maailmalla on erityisen herkkä kaikelle, mikä koskee juutalaisten moitittavaa kohtelua sodan aikana. Tämän toteaa myös Karjala-lehti pääkirjoituksessaan 4.12.2003 ja jatkaa: "Tökkopa venäläisten ja muiden vankien kohtalo olisi saanut samaa huomiota johdoltamme." Natsi-Saksan toteuttama juutalaisten kansanmurha ulottaa näin varjonsa tähän päivään saakka. Se on huikeine ulottuvuuksineen yhä ihmisille pohjimmitaan käsittämätön ja käsittämättömyydessään sekä pelottava että kaikkia Saksan toisessa maailmansodassa miehittämiä maita myös jossakin mitassa syyllistävä. Miehittäjän kanssa yhteistoimintaan ryhtyneitä piirejä oli vainossa mukana. Siinä tärkein selitys Sanan kirjan nostattamalle kuohunnalle.

Suomen historiantutkijoiden pidättyvyydelle on sillekin ymmärrettävä selityksensä. Yhdessäkään sotaa käyneessä maassa ei tutkimus ole ensimmäisenä kiiruhtanut kuvaamaan maan omaan sodankäyntiin liittyviä varjopuolia. Välittömästi sodan jälkeen tutkimus nivoutui kaikkialla tiukasti sodanaikaisten päättäjien selityksiin ja tulkintoihin. Suomessa tämä vaihe on kestänyt poikkeuksellisen pitkään. Pienessä ja geopolittisesti vaaranalaiseksi koetussa maassa paine yksimielisyyteen on voimakas. Tutkijat ovat tunteneet suorastaan patrioottista velvoitusta puolustaa "Suomen kunniaa": tähdentää maan sodanaikaisten ratkaisujen oikeanosuvuutta, vaihtoehdottomuutta ja kaikinpuolista moitteettomuutta. Yhteydet Saksaan, jonka julmuudet sodan jälkeen paljastuivat kaikessa alastomuudessaan, on pyritty minimoimaan niin pitkälle kuin mahdollista. Jatkosodan tulkinnan muuttuminen puolustussodasta hyökkäyssodaksi on tästä hyvä esimerkki. Impulssit siihen ovat tulleet ulkomailta. C. Leonard Lundin osoitti jo vuonna 1957 Suomen lähteneen jatkosotaan täydessä yhteisymmärryksessä Saksan kanssa, ei siis suinkaan ohjailemattomana ajopuuna maailmantapahtumien väkevässä virrassa. Kului kuitenkin tasan 30 vuotta, ennen kuin Lundinin tulkinnan paikkansapitävyys Suomessa vihdoinkin lopullisesti myönnettiin (Mauno Jokipii 1987).

Sitouduttaessa sodanaikaisen Suomen kunnian puolustamiseen nykyisen Suomen kunnia on jäänyt syrjemmälle. Siitä on nyt lankeamassa lasku maksettavaksi. Nyky-Suomen - demokraattisen, modernin ja avoimen Suomen niin kuin tänään haluamme Suomen nähdä - kunnia edellyttää aivan muuta kuin sodan ajan Suomen ratkaisujen puolustelua; se edellyttää mahdollisimman avointa tutkimusta myös sodan varjopuolista. Niitä ei voi enää jättää käsittelemättä tahraamatta Suomen - nyky-Suomen - ja sen tutkijain mainetta. Näin on asia käsiteltävä aivan riippumatta siitä, ovatko Suomen 'rikkheet' olleet suurempia vai pienempiä kuin jonkin toisen sotaa käyneen maan.

Takaisin Sanan kirjaan. - Vaikka siis 'Luovutetut' ei ole tutkimus käsitteen tavanomaisessa mielessä, se sisältää runsaasti tärkeitä tietoja - myös uusia tietoja - ja siinä tehdään päätelmiä ja esitetään otaksumia, jotka ovat tutkimuksenkin näkökulmasta merkityksellisiä. Tätä eivät ole kirjan jyrkimmätkään arvostelijat kiistäneet. Sitä paitsi kirja tähtää tutkimukseen, korkeatasoiseen akateemiseen historiantutkimukseen, joka veisi aihetta eteenpäin. Toisin sanoen Elina Sana on ollut hyvin tietoinen kirjansa puutteista sekä aiheen syvemmän käsitteilyn tarpeesta ja mahdollisuuksista. Yhden ihmisen voimavarat ovat aina rajalliset. Juuri sen vuoksi hän ehdottaa teoksensa lopussa akateemisesti koulituista historiantutkijoista koostuvan tutkimusprojektin perustamista.

Elina Sanan kirjan laajempi tarkastelu sinänsä ei sisälly toimenkuvaani. Minun odotetaan lausunnossani käsittelevän sitä ilmiökokonaisuutta, jota Sanan kirjakin käsittelee ja josta kansainvälinen häly nousi. Seuraavassa esityksessäni Sanan kirja esiintyy yhtenä teoksena

muiden teosten joukossa. Koetan selvittää, mitä aihepiiristä jo tiedetään, mitä ei ja mihin nimenomaisesti kysymyksiin ja selityshypoteeseihin kaivattaisiin ehkä vielä tutkimuksellista valaisua.

II. TIEDOT LUOVUTUKSISTA JA LUOVUTETUISTA

1) Poliisilinjaa pitkin luovutetut

a) Karkotusten oikeudellinen tausta

Suomessa oli sotien aikana pakolaisia alun toistakymmentä tuhatta. Suuri valtaosa heistä koostui jo ennen sotaa maahan tulleista venäläisistä, inkeriläisistä ja Itä-Karjalasta peräisin olevista suomensukuisista ihmisistä. Euroopan maista paenneita ihmisiä oli liki tuhat (Sana, 131), heidän joukossaan juutalaisia lähinnä Itävallasta, muutamia myös Puolasta. Juutalaiset lähtivät maastaan, kun se joutuivat liitetyksi Saksaan. Keväällä 1939 Itävallan juutalaisiksi luokiteltuja pakolaisia oli rekisteröity 170 (Torvinen, 73). (Luvut eri lähteissä vaihtelevat.) Suurin osa Itävallan juutalaispakolaisista oli saanut oleskeluluvan, kun Helsingin juutalainen seurakunta oli luvannut huolehtia heidän hyvinvoinnistaan. Monia ryhmiä tästä pakolaisvirrasta kuitenkin palautettiin välittömästi (Lundgren, 304-306; Smolar, 101 s). Kaikki Keski-Euroopasta tulleet juutalaispakolaiset merkittiin Valpon luetteloihin varustettuina saksalaisen mallin mukaan joko koodilla J (= juutalainen) tai 1/2 (= puolijuutalainen); pieni osa heistä suljettiin turvasäilöön ja loput saatettiin muuten eristyksiin maaseudulle, Suursaareen, kaukaisille työleireille tai ainakin silmälläpidon alaisiksi (Smolar, 98, 193).

Turvasäilöön - vankilaan - voitiin sulkea ilman syytettä ja tuomiota maan turvallisuudelle vaarallisina pidettyjä henkilöitä, sekä oman maan kansalaisia että ulkomaalaisia. Turvasäilöksi muodostettiin osa Köyliön varavankilasta, jonne sijoitettiin sodan puhjettua myös upseerivankkeja (Kujansuu 1996).

Suomen lainsäädäntö tunnusti 1930-luvulta lähtien turvapaikkaoikeuden, mutta pakolais-tulvan varalta säännöksiä alettiin tiukentaa huhtikuussa 1938 (Kuosma, 93). Erityisesti pelättiin, että Suomeenkin pakolaisvirran kautta syntyisi juutalaiskysymys (Smolar, 113-114). Passintarkastus annettiin samaan aikaan lailla vakinaistetun valtiollisen poliisin hoidettavaksi. Passittamismääräyksellä saatettiin estää maahan pääsy määräajaksi. Estämisen syyksi kelpasi myös "valtiolle ja yhteiskunnalle vaarallinen kiihotus", eivät enää pelkkä uhka valtiolliselle turvallisuudelle ja asianomaisen rikollinen tausta tai moitteenalainen elämä. Edelleen päti, että karkotusta odotteleva voitiin ottaa turvasäilöön tai asettaa tarkkailun alaiseksi. Oleskelu-lupaa ei saanut myöntää ilman ulkoasiainministeriön ja valtiollisen poliisin lausuntoa. Sisäasiainministeriön karkotuspäätöksestä oli tiedotettava näille molemmille elimille.

Syyskuussa 1939 tiukennuksia jatkettiin. Viisumivapaus kumottiin muita paitsi pohjoismaalaisia ja virolaisia koskien. Päätöksenteko keskitettiin lääninhallituksilta sisäasiainministeriölle. Marraskuun 30. päivänä 1939 hyväksytty tasavallan suojelulaki ja tammikuussa 1942 annettu ulkomaalaisasetus tiukensivat pakolaispolitiikkaa entisestään (Kuosma, 95 s). Sisäasiainministeriöllä oli jälkimmäisen mukaan toimivalta valtiollisen turvallisuuden tai muun tärkeän synn vaatiessa määrätä ulkomaalainen karkotettavaksi maasta. Määräyksestä tuli ilmoittaa ulkoasiainministeriölle. Karkotuspäätöksestä ei voinut valittaa (Kuosma, 103).

Erikseen säädettiin ulkomaalaisten luovuttamisesta kotimaahansa. Se oli esimerkiksi Saksan ja Itävallan suhteen mahdollista, jos ulkomaalainen oli syyllistynyt tekoon, joka oli törkeä

ja luovutuksen osapuolina olevien maiden rikoslain mukaan rangaistava. Poliittista rikollista ei kuitenkaan saanut luovuttaa tämän lähtömaahan. Tätä periaatetta ei ollut noudatettu Suomessa vielä 1920-luvulla, jolloin tuhansia Kronstadtin kapinan vuoksi Suomeen paenneita venäläisiä oli palautettu takaisin Neuvostoliittoon (Jyrki Loiman antama tieto). Karkotuksille oli siis historiallista perustaa.

Käytännössä pakolaiset pyrittiin 1930-luvun loppuvuosina kääntämään jo rajalta. Maassa olevien osalta prosessia yksinkertaistettiin sittemmin kohtalokkaaksi osoittautuneella tavalla. Presidentti Risto Ryti määräsi 7.2.1941 valtiollisen poliisin vastanimitetyn päällikön varatuomari Arno Kalervo Anthonin "käsittämään ja omalla vastuullaan ratkaisemaan ... ulkomaalaisten passittamiset, poistumiskieltoa, työ- ja oleskelulupien myönnteistä ratkaisua sekä Suomeen tulosta ja oleskelusta maassa johtuvan virka-avun luontoista kirjeenvaihtoa virastojen kanssa koskevat asiat" (Torvinen, 81-82, 161-162). Poistamistapauksissa tuli hankkia vielä sisä- ja ulkoasiainministeriöiden kannanotto. Tämä Anthonille annettu miltei avoin valtakirja merkitsi sitä, että ulkomaalaisia pakolaisia ja heidän kohteluun koskeva päätösvalta siirtyi merkittävässä mitassa Valpolle ja erityisesti sen päällikölle, jota silloinen sisäministeri Toivo Horelli voimakkaasti tuki. Ajan juristit (Erik Castrén) kylläkin pitivät vähintään "kyseenalaisena" siviilihenkilöiden luovuttamista - ainakin ilman asianomaisen pyyntöä (Hanski, 133-134). Myös sotilas- ja viranomaispiireissä esiintyi siviilihenkilöiden luovutuksiin nähden epärointiä (Sana, 261, 357).

Pakolaisten luovutukset jotakuinkin päättyivät vuoden 1942 lopussa. Syynä siihen olivat muuttunut sotilaallinen tilanne sekä luovutuksista, nimenomaan juutalaisten luovuttamisista ja niitä koskevista suunnitelmista syntynyt kotimainen ja kansainvälinenkin kohu. Vuoden 1943 puolella heräsi Suomessa voimakasta kritiikkiä myös virolaisten luovuttamista vastaan. Heitä oli Suomessa tuolloin noin 5.500 ja heitä värväytyi suurin joukoin Suomen armeijaan. Kansanedustaja U.K. Kekkonen arvosteli terävästi virolaisten pakolaisten luovuttamista syyskuussa 1943 (Kuosma, 107). Myös yhä tiheämmin Suomeen tihkuvat tiedot Saksan tuhoamisleireistä vaikuttivat muutokseen. Näitä raportteja tuli paitsi Valpon välityksellä Hannu Rautkallion mukaan myös Suomen Saksan-lähettilään T.M.Kivimäen kautta. Jälkimmäiset hautaudattiin "ulkopoliittisesti sopimattomina" virastomappeihin (Rautkallio, 89, 97; Smolar, 110). Ruotsiin raportoitui juutalaisten tuhoamisleireistä kevään ja syksyn aikana 1942, mutta tiedot salattiin julkisuudelta, jotta suhteet Saksaan eivät vaarantuisi (Torvinen, 173; Sana, 212-213). Viimeistään tässä vaiheessa vastaavia tietoja tuotiin myös Suomen poliittiselle johdolle. Suomessa vieraileva Saksan poliisin ja SS-joukkojen päällikkö Heinrich Himmler tapasi 29.7.1942 presidentti Risto Rytin, joka merkitsi muistiinpanoihinsa: "Himmler tuntui olevan äärimmäisen jyrkkä antisemiitti." Ryti oli puhunut myös lääkintäneuvos Felix Kerstenin kanssa - Kersten oli suomalainen ja seurasi Himmleriä tämän matkalla hierojana. Rytin muistiinpanojen mukaan (Torvinen, 143) Kersten oli kertonut, että "juutalaisia lähetetään paljon pois Saksasta Latviaan ja Puolaan, jossa heitä joukottain kylmäverisesti surmataan." Kersten "paheksui ja häpesi ... tällaista ihmisteurastusta." Se seikka, että Ryti merkitsi asiat muistiinpanoihinsa, viittaa siihen, että tiedot olivat hänelle uusia. Vastaava päätelmä on tehtävissä Lapin läänin maaherran Kaarlo Hillilän muistiinpanoista maaliskuulta 1942. Hillilä pani merkille Lapissa vierailleen Himmlerin kylmän suhtautumisen juutalaisiin mutta ymmärsi hänen puheistaan vain, että Saksassa oli menossa "joku aktioni" juutalaisia vastaan (Sana, 187). Vankileirien todellisesta tilasta saatiin puolestaan vaikuttava ja vakuuttava kuvaus Vilho Helasen Viron-matkan seurauksena syksyllä 1943 (Sana, 191). Pakolaislistojen luovuttaminen saksalaisille lopetettiin samana syksynä.

b) Poliisilinjan luovutus päätökset käytännössä

Sanan kirjassa on laaja, suomalaiselle lukijakunnalle pääosin tuntematon ja osaksi uusiakin tietoja sisältävä kuvaus salaisen poliisin toimista Pohjoismaissa ja Valpon yhteyksistä ylipääntään maan rajojen ulkopuolelle. Tällainen kansainvälinen yhteistyö kuului tietysti vanhastaan valtiollisen poliisin toimenkuvaan. (vrt. Sana, 165). Valpon ja Saksan turvallisuuspoliisin läheisempi kanssakäyminen käynnistyi välirauhan aikana vuonna 1940. Sen yhdistävänä elementtinä oli taistelu kommunismia vastaan. Yhteistyö tiivistyi edelleen helmikuusta 1941 lähtien (Sana, 184, 189). Yhteydenotot tapahtuivat paitsi Valpon ja Gestapon edustajien kohtaamisissa Saksassa myös ja etenkin Lapissa, koska saksalaisten miehittettyä Norjan Gestapon valta-alue törmäsi pohjoisessa Suomen rajaan. Myöhemmin suomalaiset Valpon miehet toimivat aktiivisina saksalaisten avustajina myös Norjan puolella rajaa. Etsittiin vakolijoita, karkureita ja kommunisteja. Viron jouduttua saksalaisten miehittäväksi alkoi Valpon ja vastaavan virolaisen organisaation yhteistyö Suomenlahden eteläpuolella (Smolar, 134-135; Sana, 202 s). Myös tätä yhteistyötä sävytti voimakas kommunisminvastaisuus (Sana, 206).

Luovutusten kannalta ratkaisevan tärkeä tapaaminen järjestettiin 9.4.1942 Berliinissä Anthonin ja häntä seuraavaan osastopäällikön Erik A. Muurmanin sekä Saksan salaisen poliisin (Gestapon) päällikön SS-Obergruppenführerin Heinrich Müllerin ja Gestapon ulkomaalaisasioita käsittelevän Friedrich Panzigerin kesken. Muutamaa kuukautta aikaisemmin (15.1.1942) natsijohto oli Wannseen kokouksessa päättänyt "loppuratkaisusta", Euroopan juutalaisten tuhoamisesta (Smolar, 130 s.) Berliinin keskusteluissa päädyttiin suulliseen sopimukseen, jonka mukaan Suomi luovuttaisi Saksalle epäluotettavat tai rikollisuuteen taipuvaiset pakolaiset. Tähän sopimukseen myöhemmissä luovutuksissa nimenomaisesti vedottiin (Sana, 244, 253). On kiistanalaista, puhuttiinko keskusteluissa myös Suomen juutalaisista. Taimi Torvinen (176-177) näyttää kallistuvan käsitykseen, jonka mukaan heistä puhuttiin, ja että Gestapolle luovutettiin heidän nimensä sisältävät nimilistat (vrt. Smolar, 133, 148). Tämä tuntuukin uskottavalta Anthonin voimakkaan juutalaisvastaisen asenteen huomioon ottaen (Rautkallio 1985, 213).

Kuka sitten teki aloitteen näistä luovutuksista - tai oikeammin karkotuksista: maasta poistamisesta vastoin asianomaisen tahtoa? Sodanjälkeisissä tutkimuksissa Valpon päällikkö Arno Anthoni korosti saksalaisten vaatimusten merkitystä (Sana, 203-205). Ainakin yksityistapauksissa tämä selitys pätee ja virolaisten pakolaisten osalta laajemminkin (Torvinen, 187-188). On kuitenkin todisteita siitä, että aloite tuli Valpolta (esim. Torvinen, 189). Ilmeisesti luovutusten matkaansaattajia olivat pääosin Valpo ja sen päätöksiä valvonut ja vahvistanut sisäministeri Toivo Horelli. Arno Anthonin omat sodanjälkeiset lausunnot viittaavat tähän, koska hän korosti, että kyseessä oli kautta linjan pelkkä poliisitoimi: rikollisen, valtiolle vaarallisen ja muuten epäilyttävän aineksen luovuttaminen saksalaisille (Torvinen, 205, 214; Smolar, 213, 232-233). Kyse oli siis ihmisistä, joista Suomessa haluttiin päästä eroon. Melkoista osaa heistä oli tarjottu välirauhan aikana vankienvaihtona Neuvostoliitolle, mutta se ei hankkeeseen suostunut (Sana, 111-114). Jatkosodan puhjettua turvasäilövangit veljeilivät Köyliössä upseerivankien kanssa ja ylläpitivät yhteyttä kannattajiinsa maassa (Nuorteva, 138; Kujansuu 1999, 3, 183; Sana, 137-138, 315). Valpo koki heidät kiusallisena ongelmana.

Huomattakoon, että tuoreesta suojelupoliisin 50-vuotishistoriasta ongelma ei saa tässä käsiteltäviltä osiltaan valaisua. Siinä on jätetty Valpon sodanaikainen toiminta kokonaan käsittelemättä (Simola - Sirviö 1999). Lähes sama pätee kirjaan "Turvallisuuspoliisi 75 vuotta" (Simola-Salovaara 1994). Sodan aikaan viitataan kirjassa vain ohimennen.

c) Poliisilinjalla luovutettujen määrä

Elina Sana on koettanut jäljittää niitä ulkomaalaisia henkilöitä, jotka eivät olleet sotavankeja ja jotka Suomi luovutti Saksan turvallisuuspoliisille joko Saksassa, Pohjois-Suomessa tai Saksan miehittämässä Virossa. Hän on voinut todeta 13 erillistä luovutustapahtumaa ja näihin liittyen 129 ihmisen luovuttamisen eli "poistamisen maasta" niin kuin useimmin käytetty termi kuului. Näiden joukkoon on luettu edellä mainitut kahdeksan juutalaista. Muissa luovutuksissa oli mukana ainakin yksi juutalainen, kolmen muun osalta identifiointi perustuu nimiin (Rautkallio 2003). Dokumentaatio kaikkien näiden 129 luovutetun osalta ei ole vahva. Luvussa on mukana 46 latvialaista ja virolaista, joiden osalta lähteenä on vain lyhyt Valpon kirjediaarin maininta. Siinäkin puhutaan asianomaisten luvutusta, siis myöhemmin tapahtuvasta luovuttamisesta (Sana, 231, 293). Jos ja kun luetaan muut epävarmat tapaukset pois, jää jäljelle - niin kuin Sana toteaaakin (s. 293) - kaikkiaan 78 henkilöä.

Tällaisena tieto ei ole uusi. Tieteellisessä katsannossa tiukatkin vaatimukset täyttävässä teoksessaan "Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella" (Keuruu 1984) valtiotieteiden tohtori Taimi Torvinen on käsitellyt varsin perusteellisesti pakolaisten luovutuksia Suomesta. Hän mainitsee vuonna 1942 karkoitettuna kaikkiaan 76 ulkomaalaista ja myöhemmin vielä vuoden 1943 puolella kolme henkilöä, yksi (virolainen) näistä omasta pyynnöstään ja lisäksi kaksi ranskalaista, jotka myöhemmin todettiin karanneiksi sotavangeiksi (Torvinen, 199). Edelleen hän tähdentää, että valtiollisen poliisin päällikköä Arno Anthonia syytettiin sodan jälkeen 77 ulkomaalaisen luovuttamisesta. Torvinen on julkaissut 76 luovutetun nimet ja antanut heistä suppeita henkilötietoja (319-327).

Elina Sana ei, yllättävää kyllä, mainitse kyseistä Taimi Torvisen teosta kirjallisuusluettelossaan; myös Rautkallion, aiheeseen tosin kapeammin liittyvät kirjat puuttuvat. Taimi Torvista ei myöskään siteerata Sanan teoksen tekstiosassa. Torvinen sitä vastoin viittaa useissa kohdin Suomen 'Kuolemanlaiva'-teokseen. Näyttää joka tapauksessa siltä, että poliisilinjaa myöten luovutettuja ulkomaalaisia pakolaisia oli kaikkiaan 76-79. On epätodennäköistä, että heitä olisi ollut enemmän. Elina Sana on siis löytänyt samat henkilöt kuin Taimi Torvinenkin. Sanan ansioksi on laskettava kuitenkin se, että hänellä on useammista luovutetuista ja heidän kohtalostaan tarkempia tietoja kuin Torvisella. Merkittäviä ovat Norma Laivon haastattelu sekä lehdistä ja muista lähteistä kerätyt pienet elämäkerrat. Henkilöluetteloa luovutetuista ei Sanalla ole. Avoimeksi jää, onko raskauttavia tietoja tai epäilyjä lisäilty Valpon papereissa jälkeen päin joidenkin luovutettujen - erityisesti juutalaisten - nimien yhteyteen karkotuksesta aiheutuneen kiivaan arvostelun vaimentamiseksi (vrt. Lundgren, 310-311; Smolar, 139, 179-180). Tiukka lähdekritiikki voisi paljastaa asian.

d) Keitä luovutetut pakolaiset olivat?

Sana on laatinut luovutetuista pakolaisista kansallisuuden mukaisen ryhmittelyn (Sana, 293-294). Ylivoimaisesti suurinta alaryhmää edustavat Neuvostoliiton kansalaiset, mukaan lukien Baltian maiden pakolaiset. Heitä on 91 kaikkiaan 129 henkilöä käsittävässä ryhmittelyssä. Vaikka tästä määrästä vähennetään edellä mainitut epävarmat tapaukset eli 46 latvialaista ja virolaista, edustavat Neuvostoliiton kansalaiset silti kookkainta luovutettujen alaryhmää. Keitä nämä jäljelle jääneet siis olivat?

Näyttää ilmeiseltä, että he jakaantuvat kahteen suunnilleen tasavahvaan joukkoon. Yhtäältä on kyse virolaisista pakolaisista, joita kaikkia vaadittiin palautettaviksi Viroon (Torvinen, 226; Sana, 290). Monien virolaisten kohdalle on merkitty luovutuksen syyksi asianomaisen oma pyyntö päästä takaisin kotimaahansa. Merkinnän aitous on kyseenalainen, koska muu-

tamat näistä pakenivat myöhemmin - puna-armeijan lähestyessä Viroa - uudelleen Suomeen (Sana, 231-232). Toinen ryhmistä koostui pääosin etnisesti suomalaisista, pienessä määrin venäläisistä vakoojista, jotka oli tuomittu Suomessa vapausrangaistuksiin ja jotka olivat ne jo kärsineet. Kyseiset suomalaiset olivat loikanneet tai muulla tavoin siirtyneet ennen sotaa Neuvostoliittoon ja saaneet siellä maan kansalaisuuden. Jotkut heistä olivat kiertäneet Neuvostoliittoon Kanadan kautta. Näistä henkilöistä Elina Sanalla on runsaammin yksityiskohtaisia tietoja kuin on tarjolla muussa aiheesta koskevassa kirjallisuudessa (Sana, 246 s). Useimpien kohdalla on tuomio tai kirjattu epäily vakoilusta tai tuomio valtiosalaisuuksien ilmaisemisesta. Minkäläatuisen rikokseen viimeksi mainitulla ilmaisulla viitataan, jää hämäräksi. Periaatteessa kyseinen lainkohta tarkoitti Suomea vahingoittavan piirustuksen, asiakirjan yms. saattamisen vieraan vallan tietoon, mutta lakia oli sovellettu vaihtelevasti (Björne, 184 s). Kaikilla asianomaisista ei ole mitään merkintää rikoksesta, joillakin sellainen on vain pienistä rikkeistä. Asianomaisten sulkemiseen turvasäilöön näyttää riittäneen yksin se, että he olivat loikanneet Neuvostoliittoon ja palanneet sieltä salateitse Suomeen.

Näihin etnisesti suomalaisiin vaikka virallisesti Neuvostoliiton kansalaisiin eivät sovellu luovutusten yleiseksi perusteluksi laaditut luonnehinnat: 'kotiutetaan', 'palautetaan kotimaihinsa'. Vaikka he olivat jo mahdollisen tuomionsa kärsineet, heitä ei katsottu maan turvallisuuden vuoksi ja sodan ollessa käynnissä voitavan vapauttaa (Sana, 263). Ongelmaa ei kyetty ratkaisemaan edes syksyllä 1941 käynnistetyllä operaatiolla, jossa liki 300 turvasäilöläistä lähetettiin 464 kriminaalivangin kanssa Nikke Pärmin pataljoonassa rintamalle. Hanke epäonnistui surkeasti. Miehiä karkasi suurin joukoin Suomen metsiin tai loikkasi vihollisen puolelle (Sana, 141-143; Nuorteva, 140-146). On helppo arvata, miten epäonnistuminen tulkittiin: pelot turvasäilöön otettujen vapauttamisen seurauksista näyttivät aiheellisilta.

Luovutukset merkitsivät itse asiassa kolmatta yritystä päästä hankaliksi koetuista turvasäilöläisistä eroon. Välirauhan aikana pyrkimys saada heidät vaihdetuiksi suomalaisvankeihin Neuvostoliitossa kariutui Neuvostoliiton vastustukseen ja sotaan. Rintamakomennus Nikke Pärmin pataljoonaan ei johtanut toivottuun tulokseen. Vasta luovutusten kautta kiusallisimmiksi koetuista vangeista vihdoin vapauduttiin. Suomen kommunisteja Valpo ei voinut luovuttaa, vain ne, jotka olivat Neuvostoliiton kansalaisiksi tai jotka sellaisiksi leimattiin.

Juutalaiset jäivät luovutettujen joukossa lopulta pikku ryhmäksi. Heidän lukumääränsä ei nousse 9-12:ta suuremmaksi. Yleisesti ottaen Valpon toimia luovutuksissa leimaa siis kommunisminvastaisuus, ei juutalaisvastaisuus. Tämän Elina Sana toteaa (mm. 18-19, 229); Rautkallio oli korostanut sitä jo aikaisemmin. Luovutettuihin kahdeksaan juutalaiseen tämä käsitys sopii huonosti suoraan, välillisesti paremmin. Vain kahdella heistä todellisuudessa oli rikkeitä; toisella säännöstelymääräysten loukkaaminen ja toisella omaisuusrikos, josta hänet oli tuomittu 10 kuukaudeksi vankeuteen. Kumpikaan teosta ei kelvannut lailliseksi karkotusperusteeksi. Muilla ei ollut merkintöjä rikoksista lainkaan (Lundgren, 310-311). Tässä luovutuksessa oli siten mukana paitsi antisemitismiä, jossa juutalaisuus ja marxilaisuus haluttiin kytkeä yhteen (Smolar, 106), myös pyrkimystä mielistellä saksalaisia, jotta nämä saataisiin halukkaammin ottamaan vastaan ne (kommunistiset) vangit, jotka koettiin vaarallisimmiksi ja hankalammiksi ja joita Suomessa ei voitu noin vain eliminoida. Vaatimuksia ja suunnitelmia useampienkin juutalaispakolaisten luovuttamisesta näyttää olleen olemassa, mutta ne kaatuivat erityisesti sosialidemokraattisten ministereiden K.A. Fagerholmin ja Väinö Tannerin ankaaraan vastustukseen. Ylipäällikkö Mannerheimin kanta näihin aikeisiin jäi Torvisen mukaan epämääräisemmäksi (Torvinen, 201-206; Rautkallio 1985, 186-187), samoin presidentti Risto Rytin (Lundgren, 309-311; Smolar, 258). Mannerheim ei operaatiosta pitänyt, mutta ei halunnut puuttua hallitukselle kuuluviin, rikoksiin syyllistyneitä siviilejä koskeviin ratkaisuihin (Smolar, 264). Hallituksessa vain neljä ministeriä vastusti juutalaisten karkotuksia. Pääosa ei niitä periaatteessa hyväksynyt, mutta piti niitä Saksan-suhteiden vuoksi reaalipoliittisena vält-

tämättömyytenä. Suomi oli vilja-, öljy- ja asetoimitusten osalta Saksasta riippuvainen. Virallisesti luovutukset kuitattiin rikollisten karkottamisena (Smolar, 258-260).

Luovutettuihin lukeutui myös viisi ulkomaalaista, jotka olivat tulleet Suomeen osallistuakseen talvisotaan. He eivät olleet halunneet palata kotimaihinsa, joista suurimman osan Saksa pian talvisodan jälkeen miehitti. Heillä oli pikku rikkeitä, ja yhtä lukuun ottamatta heitä epäiltiin tai heidät leimattiin poliittisesti vähintäänkin Saksan vihollisiksi tai peräti kommunisteiksi. Miehistä yksi on merkitty kansallisuudeltaan "juutalaisveriseksi" (Sana, 234-236.) Rikkeittensä ja ulkomaalaisuutensa vuoksi heidät oli otettu turvasäilöön (Torvinen, 199). Englantilainen talvisodan vapaaehtoinen, joka lienee karkotettu Ruotsiin, oli kuulunut kansallissosialistiseen järjestöön. Vain kaksi Belgian kansalaista nimenomaisesti vastusti karkotusta. Heistä ja muista ulkomaalaisista moni - eivät kaikki - lienee todella selviytynyt kotimaahansa; kuitenkin yksi puolalainen ammuttiin väitetyn pakoyrityksen yhteydessä (Sana, 234, 245). Juutalaiset ja ainakin kaikki Neuvostoliittoon loikanneet ja sieltä salateitse palanneet suomalaiset joutuivat keskitysleireille, kuten jälkimmäisten osalta Norma Laivon haastattelu kertoo (Sana, 23 s).

2. Sotavankien luovutukset

a) Vankien kohtelun oikeudellinen tausta

Sodan syttymiseen mennessä Suomi oli hyväksynyt sotavankien kohtelua sääntelevän Haagin IV yleissopimuksen vuodelta 1907. Koska Venäjä oli ratifioinut sopimuksen keisarivallan aikana, ei Neuvostoliiton muodostuttua, Suomi ei katsonut sopimusta osaltaan sitovaksi. Suomi oli ratifioinut toisenkin kansainvälisen sotavankien kohtelua koskevan sopimuksen, Geneven yleissopimuksen vuodelta 1929. Neuvostoliitto ei ollut sopimusta ratifioinut, joten sitäkään ei pidetty Suomea velvoittavana (Hallikainen, 5-6). Geneven sotavankeja koskevan erityissopimuksen vuodelta 1929 Suomi oli allekirjoittanut mutta ei ratifioinut, koska se olisi edellyttänyt sotaväen rikoslain eräiden pykäliden muuttamista (Kujansuu 1996). Ainoastaan haavoittuneiden ja sairaiden sotilaiden kohtelua säännellyt Geneven sopimus vuodelta 1929 oli sekä Suomen että Neuvostoliiton hyväksymä ja ratifioima. Sen kattama alue jäi kuitenkin kapeaksi. Niinpä kansainvälisoikeudellisia säännöksiä noudatettiin Suomessa "vain soveltuvin osin", vaikka niihin toisinaan, varsinkin sodan lopputuloksen alkaessa häämöttää, viitailtiin (Kujansuu 1999, 12; P.Mikkola, 22; T.Mikkola, 19-23; Sana, 368). Näistä syistä Suomen laki ja sotaväen rikoslaki sekä erityisesti sodan aikana annetut ohjeet ja määräykset sanelivat vankien kohtelussa noudatetun menettelyn oikeudellisen perustan.

Olivatko sitten nimenomaan sotavankien luovutukset toiseen sotaan käyvään maahan sen ajan säädösten mukaan edes periaatteessa laillisia? Tämä kysymys on erittäin epäselvä, oli jo aikalaisille, koska asiasta pyydettiin juristien lausuntoja. Raija Hanskin mukaan (s. 131) silloisten itsessään kirjaviiden kansainvälisoikeudellisten säännösten nojalla sotavankien luovuttaminen toiseen sotaan käyvään maahan ei ollut kiellettyä, mikäli olosuhteet, joihin vanki joutui, olivat hyväksyttävissä eivätkä merkinneet huononnusta vangin elinoloihin. Tehokkaita keinoja kontrolloida vankien kohtelemista Saksassa ei kuitenkaan ollut. Komissiot, jotka kävivät asiaa tutkimassa, vietiin vain erityisille propagandatarkoituksessa perustetuille mallileireille (Hanski, 135). Juristi Reino Ellilän 15.11.1943 laatiman muistion mukaan ei ollut kansainvälisoikeudellisesti luvallista luovuttaa saksalaisille suomalaisten hallussa olevia sotavankeja, jolleivät nämä itse olleet sitä todistettavasti halunneet (Sana, 358).

Vankien varsinainen hallinto annettiin jatkosodan alussa suojeluskuntapiirien keskuselimmelle, kotijoukkojen esikunnalle, jonka alaisista toimistoista yksi oli sotavankitoimisto. Leirien

päälliköt saivat käskynsä ja ohjeensa kotijoukkojen esikunnalta, mutta sen ohessa myös päämajan järjestelyosastolta ja myöhemmin päämajan sotavankitoimistolta, mikä aiheutti melkoista sekaannusta. Myöhemmin armeijan johdon käskyvaltaa sotavankeihin ja näiden luovutuksiin tiukennettiin. Vuonna 1942 päämajan järjestelyosasto sai alaisuuteensa kotijoukkojen esikunnan; järjestelyosasto toimi sotavankien valvonnan ylimpänä hallinnollisena virastona. Järjestelmä sisälsi edelleen hankalia päällekkäisyyksiä (Hallikainen, 11-17). Päämajan valvontaosasto vastasi sotavankien tarkastuksesta ja kuulusteluista, ja ainakin sodan jälkeen vastuu kohtalokkaimmista vankeja koskevista päätöksistä luovutukset niihin lukien säilytettiin juuri päämajan valvontaosaston kannettavaksi. Nähtävästi näin olikin laita, koska kerran päämajan valvontaosaston arkistot perusteellisimmin tuhottiin. Syksyllä 1943 päätöksenteon keskittämistä armeijan johdon alaisuuteen edelleen jatkettiin. Kotijoukkojen esikunta ja päämajan järjestelyosaston vankiasioita hoitaneet sektiot alistettiin erikseen perustetulle esikunnalle, jota johti sotavankikomentaja yleisesikunnan päällikön valvonnassa. (T.Mikkola, 23 s; Sana, 342, 390). Työnjakoa eri virastojen välillä selvennettiin. Siviilihallintoakaan ei pidetty päätöksistä kokonaan sivussa. Ulkoministeriön tuli kaiken aikaa olla ainakin tietoinen sotavankien vaihtoa koskevista asioista. Myös eräiden muiden ministeriöiden salaiseksi julistetuista arkistoista löytyy - tämän Elina Sana on osoittanut - luovutuksiin liittyvää aineistoa.

b) Leirit ja vankikuolleisuus

Saksalaismallia myötäilevässä jaottelussa vangit jaettiin heti jatkosodan alussa eri ryhmiin ja sitä tietä eri leireihin poliittisten ja sotilaallis-hierarkkisten perusteiden mukaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat upseerivangit, toiseen kaikki ne, jotka voitiin epäillä kommunisteiksi puolueen jäsenyyden tai asemansa perusteella. Kolmantena ryhmänä oli alipäällystö ja siihen verrattava henkilökunta, neljäntenä miehistö ja viidentenä Suomelle myötämielinen vähemmistökansallisuuksiin kuuluva miehistö ja alipäällystö (Hallikainen, 16; Sana, 310). Menettely miehitetyillä alueilla Itä-Karjalassa poikkesi yleisestä linjasta siten, että niillä oli yli-päällikön 7.8.1941 antaman käskyn mukaan venäläinen väestö vangittava ja suljettava keskitysleireihin (Laine, 116). Kuukautta myöhemmin käskyä täydennettiin niin, että vangittaviksi ja leireihin suljettaviksi tulivat alueella tavatut poliittisesti aktiivit ainekset: Neuvostoliiton kansankomissariaatin eli NKVD:n "johtajat ja virkailijat, teollisuuslaitosten johtajat, kaikki kommunistisen puolueen jäsenet, yhdistysten ja järjestöjen johtajat, sanomalehtien johtajat ja kaikki poliisin jäsenet."

Suomen valtakunnan alueelle perustettiin kaksi vankileiriä, joilla on tässä yhteydessä erityinen merkitys. Köyliöön, vankileiri 1:een, sijoitettiin upseerivangit, joiden joukkoon jäi ainakin aluksi jokin määrä suomalaisia poliittisia vankeja. Huittisiin (sieltä Ruokolahdelle ja lopuksi Mustansaareen), vankileiri 3:een, koottiin poliittiset sotavangit: agentit, kommunistisen puolueen johtohenkilöt, politrukit, kiihkokommunistit, olivatpa nämä sitten upseereita tai miehistöön kuuluvia, "epäilyksenalaiset juutalaiset", opettajat tai muut "epäilyksenalaiset hallituksen johtohenkilöt". Ohjeen mukaan kaikkia asianomaisiin ryhmiin kuuluvia ei siis koottu leirille, vain "epäilyksenalaiset".

Varsinainen suuren luokan katastrofi tapahtui jatkosodan alukuvaiheessa Suomen kaikkiaan 32 sotavankileirillä, jotka eivät kuitenkaan kaikki toimineet samanaikaisesti (Kujansuu 1996). Suomi otti sodan aikana noin 64.000 sotavankia, pääosan heistä heti sodan alussa. Huippukautena vuodenvaihteessa 1941-1942 Suomen sotavankileirejä kansoitti 56.500 sotavankia. Vangeista kuoli suunnilleen kolmannes eli virallisten ilmoitusten mukaan likimain 18.700 miestä (Hanski, 72). Kuolleisuus oli suurinta talvikautena 1941-42. Vuonna 1942 vangeista menehtyi yli 15.000 (T.Mikkola, 114). Menehtymisen syiksi mainitaan tavallisesti alira-

vitsemus ja kehnot leiriolot. Monet vangit joutuivat aluksi pitkäköksi aikaa pelkkiin avoleireihin tai pahiteltoihin ilman kelvollisia asumuksia (T.Mikkola, 56). Eri leirien ja eri kansallisuuksien välillä esiintyy kuolleisuudessa merkitseviä eroja (Lindstedt, 307; Seppälä, 84-86). Savonlinnan lähelle Aholahteen suomensukuisia kieliä puhuville heimovangeille perustetulla leirillä numero 21 jäi kuolleisuus vuonna 1942 alle yhden prosentin (Hallikainen, 53-54). Koko maankin osalta on tietoja siitä, että venäläistä alkuperää olevia vankeja menehtyi eniten, Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia jo vähemmän ja vähiten suomensukuisia (P.Mikkola, 116-119). Tämä johtui tietoisesta kohtelun erilaistamisesta ruoka-annoksia myöten vankien etnisen taustan mukaan. Kuolleisuus vaihteli tietenkin samassa suhteessa. Vankien kohtelu riippui myös näiden poliittisesta laadusta ja sotilaallisesta asemasta. Muonannokset poliittisten vankien tarkkaan eristetyllä leirillä jaettiin aluksi suppeimman ravintoluokituksen mukaan (Sana, 310). Upseerivankien huolto oli parempi, ja heidän kuolleisuutensa jäi pieneksi (Kujansuu 1996). Merkkejä juutalaisvankien diskriminoinnista ei ole havaittu (P.Mikkola, 118). Kesällä 1942 kuolleisuus alkoi laskea. Asiaan puuttuivat sekä siviili- että sotilasviranomaiset - myös ylipäällikkö Mannerheim - koska vankien massamittainen menehtyminen herätti huomiota ulkomailla.

Sotavankimuodostelmissa ammuttiin tuhatkunta (992) vankia ilman tuomioistuimen päätöstä pakoyritysten yhteydessä tai muista syistä. Eniten (194) vankeja surmattiin sotavankileirillä 6 Viipurissa. Luvut edustavat varmoja vähimmäismääriä (Hallikainen, 115-116, 184, 190-191). Ammuttujen luku merkitsi 5,3 prosentin osuutta vankien kuolleisuudesta. (Kuolleen löydettyjä karkureita, joita oli useita satoja, ei liene sisällytetty tähän lukuun.) Myös rangaistuksissa kohdeltiin ankarimmin venäläisiä, lievimmin suomensukuisia (Syrjämäki, 46-51). Vastoin kansainvälisiä sopimuksia ja sotavaen rikoslakia Suomessa sallittiin ankarien kurinpitorangaistusten - myös raipparangaistuksen - käyttö (Kujansuu 1999, 189-193).

Kokonaisuudessaan vankien kuolleisuus oli Suomessa 30 prosentin luokkaa. Luku on kansainvälisesti mitaten korkea mutta ei kaikkein korkeimpia. Vankien kuolleisuus monissa maissa ja tietyissä vankiryhmissä oli huomattavastikin suurempi (Hanski, 72-75; Hallikainen, 10). Japanilaisten raakuudestaan kuuluisilla vankileireillä kuoli vangeista 35 % (Blinnikka 1969). Saksassa menehtyi venäläisvangeista 60 %, länsiliittouneilta saaduista vangeista vain 11 %. Suomalaisvankien kuolleisuus Neuvostoliitossa on osittain hämärän peitossa. Virallisen ilmoituksen mukaan venäläiset ottivat talvi- ja jatkosodassa 2.950 vankia, joista palautettiin sotien loputtua 2.778 vankia. Tämän mukaan vangeista olisi menehtynyt vain nelisensataa (Tikkanen, 7). Kuitenkaan liki neljäntuhannen kadonneeksi ilmoitetun suomalaissotilaan kohtalosta ei ole tietoa (Seppälä, 87; Hanski, 75-76). Asiaa viimeksi ja perusteellisimmin tutkineiden Timo Malmin ja Teuvo Alavan (1995, 35) mukaan venäläiset saivat jatkosodassa 3.400 suomalaisvankia, joista menehtyi noin 1.400. Kuolleisuusprosentti heidän osaltaan kohosi siis likimain 40:een.

c) Vankiluovutusten määrät ja luovutettujen myöhempi kohtalo

Sanan kirjan merkittävin uusi anti sisältyy sotilaallisen linjan luovutuksiin. Lukumääräisiä tietoja niistä on ollut esillä julkisuudessa valvontakomission järjestämistä kuulusteluista lähtien, mutta painetuissa tutkimuksista asiasta on vain lyhyitä mainintoja. Tuoreissa opinnäytetöissä aiheesta on tietoja enemmän, mutta nekin ovat enimmäkseen suppeahkoon vankimäärään rajoittuvia. 'Luovutetut' sisältää näin toistaiseksi laajimman kuvauksen sotavankien luovutuksista.

Sotavankien vaihtoa saksalaisten kanssa ryhdyttiin järjestämään ja toteuttamaan heti sen jälkeen, kun havaittiin, että sodasta ei tulisiakaan niin lyhyt kuin alun perin oli uskottu. Suomalaisien tavoitteena oli saada Suomeen Saksan miehittämiltä alueilta suomensukuisiin kansoi-

hin kuuluvia vankeja, joita käytettäisiin Suur-Suomen asuttamiseen (Laine, 147, 152; Syrjämäki, 46; Kujansuu 1999, 62). Ylipäällikkö Mannerheimin 21.11.1941 vahvistamana periaatteenä oli, että vaihdot suoritettaisiin "mies miestä vastaan" eli ajatuksena oli määrältään samansuuruisten vankierien vaihto (Sana, 386). - Erikseen on mainittava suomalaisten ottamien vankien tilapäinen käyttö Saksan kontrolloimilla suurilla työmailla Suomessa ja saksalaisten ottamien vankien tilapäinen sijoittaminen suomalaisille vankileireille. Molempia tapahtui vähäisessä mittakaavassa (T.Mikkola, 35-36). Nuo vankimassan liikkeet eivät vaikuttane seuraavassa selostettavaan varsinaisten luovutusten kokonaismääriin. Mukaan lienee laskettu vain ne, jotka olivat alun perin lainassa saksalaisilla mutta luovutettiin sitten lopullisesti (Miika Kallatsan antama tieto).

Mies miehestä -periaate ei käytännössä toteutunut. Elina Sana on jäljittänyt 49 luovutuskertaa ja kartoittanut näistä kaikkiaan 2.829 sotavankia ja siviili-internoitua. Kuinka paljon tästä joukosta oli poliittisia ja upseerivankeja, ei tule aivan selväksi. Sivulla 317 ja 346 Sana mainitsee luvun 525, sivulla 364 luku on 589. Miika Kallatsan systemaattisesti kerättyjen tietojen mukaan 520 poliittista vankia todella luovutettiin. Tiedossa on myös, että näiden vankien joukossa oli siviileinä vangittuja samantyyppisiä etnisesti suomalaisia henkilöitä kuin poliisilinjaa luovutettujenkin joukossa (Järvinen, Pohjalainen 18.11.2003). Kujansuu (1999, 63) toteaa upseereita luovutetun 336. Näistä venäläisten osuus oli 206. Poliittisia upseereita (politrukkeja ja kommissaareita) oli 336 luovutetun upseerivangin kokonaismäärästä 118. Heille luovuttaminen Saksaan merkitsi välitöntä kuoleman uhkaa. Kallatsan ja Kujansuun luvut saattavat mennä osittain päällekkäin. Karkea yhteenlasku tuottaa joka tapauksessa tulokseksi 856 vankia.

Sanan esittämää kokonaismäärää (2.829), jonka hän ilmoittaa koonneensa suoraan asiakirjoista, ylittää luovutettujen viralliset luvut. Tässä vaiheessa on mahdotonta sanoa, onko tapauksia enemmän vai vähemmän kuin tuo määrä. Niin kauan kuin laskelmaa ei voida perustaa järjestelmällisesti kerättyihin nimiin, kokonaismäärä jää epävarmaksi (vrt. Kastari, Hämeen Sanmomat 7.12.2003).

Sodan jälkeen luovutettujen ja vastaanotettujen lukumääriä alettiin selvittää liittoutuneiden valvontakomission määräyksestä. Selvitystyö oli jo silloin hankalaa arkistojen järjestelmällisen tuhoamisen vuoksi. Pääesikunnan yhteysosaston vastauksessa ulkoministeriölle 2.1.1945 mainitaan saksalaisille luovutetun "hallussamme olevien luovutus- ja vastaanotto-luetteloiden mukaan 31.12.1944 mennessä" kaikkiaan 2.661 vankia ja otetun saksalaisilta vastaan 2.181 sotavankia (Sana, 361). Antti Laine (1982, 152) esittää samat luvut vuoden 1943 lopun tilanteesta. Suomalaisten mainitaan samassa raportissa halunneen vastaanottaa vain, mikäli mahdollista, suomea osaavia vankeja. Tällä perusteltiin sitä, että periaate mies miestä vastaan ei vaihdoissa toteutunut.

Myöhemmin Suomesta luovutettujen määrää alettiin virallisissa raporteissa pienentää, mikä vihjaa siihen suuntaan, että edellä mainittu korkein virallinen luku - 2.661 - on pikemminkin liian pieni kuin liian suuri. Puolustusvoimien pääesikunta ilmoitti 19.4.1945, että saksalaisille oli toimitettu vain 2.116 sotavankia. Vastaanotettujen määrä oli sama kuin edellä eli 2.181. Lukua pienennettiin vielä tästäkin hiukan, 2.048 vuonna 1953 (Hanski, 132). Myöhemmässä kirjallisuudessa on viitattu vaihtelevasti johonkin näistä luvuista.

Syy siihen, miksi Suomesta luovutettujen lukua sodanjälkeisissä selvityksissä pienennettiin, ei ole tiedossa. Mahdollisesti haluttiin todistaa, että periaate mies miestä vastaan sittenkin toteutui. Toinen mahdollisuus on se, että joukosta karsittiin ne vangit, jotka olivat tehneet anomuksen päästä saksalaisten alaisuuteen ja siellä johonkin näitä hyödyttävään tehtävään vapaaehtoisena (Hilfswillige). Tässä katsannossa vähennys olisi tehty ennen muuta vankien suojelemiseksi kovilta rangaistuksilta Neuvostoliitossa. Mitään varmuutta suuntaan tai toiseen ei asiasta ole.

Elina Sana ei pohdi lähemmin kysymystä, mihin saksalaiset tarvitsivat suomalaisilta saamiin vankeja. Hän ottaa huomioon lähinnä vain sen, että saksalaiset surmasivat osan vangeista tai lähettivät heitä keskistysleireille. Rajausta on hyvin ymmärrettävä; yhdessä ja samassa kirjassa ei voi kaikkea käsitellä. Ongelmasta on kuitenkin saatavissa joitakin vihjeitä. Eräiden mahdollisten vastausten jäljille päästään kysymällä, mitä loppujen lopuksi tarkoitti tietojen hankkiminen NKVD:n toiminnasta. Kyse ei voinut olla vain vankien kuulustelemista tätä tavoitetta silmällä pitäen, sillä jos ainoastaan se olisi nähty tarpeelliseksi, saksalaisten tiedustelumiesten olisi ollut helpointa ja vaivattominta käydä tapaamassa vankeja suomalaisilla leireillä ja kuulustella heitä siellä.

Vankeja käytettiin kuitenkin yleisesti ottaen myös tavalla, jossa kuulustelu ei riittänyt. Heitä värvättiin vakoojiksi eli suomalaisen termin mukaan salaisen tiedustelun käyttöön. Sitä tekivät niin saksalaiset kuin suomalaisetkin. Yhteistoiminnassa saksalaisten kanssa perustettiin Suomeen ja Viroon erityisiä tiedustelukouluja, joissa valmennettiin useita satoja vankeja lähetettäväksi rajan taakse. Saksalaiset harjoittivat tätä toimintaa pitkin valtavaa itärintamaa tietysti vielä paljon suuremmassa mitassa kuin suomalaiset. Suomesta lähetettiin upseereita oppiin yhteen tällaiseen saksalaiseen kouluun, joka toimi lähellä Prahaa. Valmennuksen jälkeen partioita toimitettiin lentoteitse tai kaukopartioitten saattamina vihollisen puolelle. Rovaniemellä toimivassa saksalaisessa tiedustelukoulussa oli vuonna 1943 opetettavana 52 kurssilaista eli ns. "asiamiestä". Vaihtuvuus kouluissa oli suurta, sillä valmennettut toimitettiin rajan taakse ja heidän sijalleen otettiin uusia koulutettavia. Suomalaisista kouluista suurimassa, Petroskoissa sijainneessa laitoksessa, valmennettiin eri arvioiden mukaan 80 - 300 asiamiestä, mukana ainakin yksi juutalainen. Opettajina toimivat venäläiset upseerit. Heiskanen (s. 181) tosin ilmoittaa, että opettajat olivat "pääasiassa" suomalaisia, mutta tähän on tuskin uskomista, kun kerran opetuksen täytyi tapahtua venäjäksi. Laidinen (2003) toteaaakin opettajien olleen venäläisiä upseereita. Liittymisen tällaiseen koulutukseen tuli jo tehtävän luonteen vuoksi olla vapaaehtoisia, kuten suomalaisissa selvityksissä (Heiskanen, 181) korostetaan, vaikka venäläiset tutkimukset (Laidinen 2003) sen kiistävätkin. Halukkaita vapaaehtoisia oli runsaasti tarjolla (Kujansuu 1999, 169-171). Agenteille laadittiin peitetarina ja heidät varustettiin väärennetyin paperein. Heidän täytyi käydä venäläisistä, sillä heidän tehtävänä oli antautua puheisiin asukkaiden, sotilaiden ja upseerien kanssa tietojen saamiseksi. Suomalainen salainen tiedustelu ulottui Arkangelilta Sorokkaan, Laatokalle ja Leningradiin. Venäläiset pystyivät soluttamaan kursseille omia agentejaan, joiden tiedot sitten auttoivat partioitten tavoittamisessa. Toisekseen monet linjojen taakse toimitetuista kiiruhtivat oitis ilmoittautumaan viranomaisille (Laidinen 2003). Niinpä sitten merkintä "lähettämisestä tiedustelutehtäviin" jää monen vangin kohdalla viimeiseksi näitä koskevaksi tiedoksi suomalaisissa vankiluetteloissa (Carl-Fredrik Geustin sotavankikommentajan selvittelyelimen raportista kopioimaa materiaalia, Sota-arkisto T 19505/7). Osaa lähetetyistä jahdattiin Neuvostoliitossa vielä kauan sodan jälkeenkin.

Toimintaan vapaaehtoisesti värväytyneille vangeille tietävästi taattiin, ettei heitä palautettaisi Neuvostoliittoon. Kun niin kuitenkin tehtiin, saattaa olla, että päämajan valvontaosaston arkisto tuhottiin myös suomalaisten kanssa yhteistoimintaan ryhtyneitten vankien eikä yksin päättäjien suojelemiseksi (vrt. Kujansuu 1999, 171).

Mahdollista vaikka toistaiseksi todistamaton on, että jokin osa erityisesti poliittisina tai upseerivankeina saksalaisille luovutetuista henkilöistä päätyi puheena oleviin saksalaisiin tiedustelukouluihin. Kujansuun mukaan saksalaisille toimitetut upseerivangit olivat kotoisin Baltian maista tai Venäjän saksalaisia ja useimmat osasivat todennäköisesti saksaa (Kujansuu HS 30.11.2003). Päämajan tiedusteluosaston juuri tällaisessa "erikoiskäytössä" olleista 453 sotavangista 37 luovutettiin saksalaisille, pääosa heistä upseereja. Näitä luovutuksia tapahtui runsaasti vielä vuonna 1943. Sodanjälkeisissä selvityksissä näidenkin vapaaehtoisten luku-

määrät ilmoitettiin olennaisesti pienemmiksi kuin ne olivat. Kujansuun (1999, 177) mainitsemassa selvityksessä valvontakomissiolle päämajan tiedotusosaston palveluksessa ilmoitetaan olleen vain 16 vankia, kun heitä edellä mainitun toisen selvityksen mukaan oli 453. Tähän kuvailtuun aseveljien yhteiseen tiedustelutoimintaan liittyy tietoa siitä, että saksalaiset siirsivät 47 vangitsemaansa upseeria suomalaisille Köyliön upseerileiriin (Kujansuu 1999, 62). On vaikea kuvitella tähän luovutukseen muuta syytä kuin se, että asianomaiset olivat suomensuokuisia tai heidän katsottiin soveltuvan parhaiten suomalaisiin tiedustelukouluihin. Partioitten tuomat raportit toimitettiin Suomesta saksalaisille ja päinvastoin (Heiskanen, 181; Laidinen 2003). Suomalaisten arvioidaan lähettäneen noin 500 asiamiestä linjojen taakse (Heiskanen, 183). Tieto on epävarma; joka tapauksessa elokuuhun 1945 mennessä lähetetyistä oli virallisen venäläisen tiedon mukaan saatu kiinni "vain" 129 (Laidinen 2003).

Saksalaisilla oli muitakin syitä ottaa vastaan vankeja suomalaisilta. Päämajan yhteysosaston selvityksessä ulkoministeriölle 2.1.1945 saksalaisten motiivit vankienvaihdolle ilmaistaan näin: "Saksalaiset vuorostaan halusivat ainakin ensimmäisissä ryhmissä sellaisia sotavankeja, jotka voisivat antaa heille täydentäviä tietoja venäl. NKVD:sta ja myöhemmin valtaamiensa alueiden ukrainalaisia, valkovenäläisiä ja vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia" (Sana, 361). Virkkeen loppuosa sisältää avaimen vankien pääosan luovuttamisen arvoitukseen. Kyse oli vankien mobilisoimisesta rintamapalveluun auttamaan Saksaa Neuvostoliiton vastaisessa taistelussa.

Jo Sanan ilmoittamassa (s. 354) sodan aikana tehdyssä vankien kansallisuuden mukaisessa jaottelussa (2.600 vankia) voi panna merkille tärkeän seikan. Mukana on erittäin suuri määrä Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia ihmisiä. Ukrainalaisia ja kaukasialaisia kertyy yhteensä 666, saksalaisia 175 (tarkoittanee Volgan saksalaisia), virolaisia 595 ja latvialaisia 80, minkä lisäksi kaikkiaan 966 henkilöä käsittävään kansallisuudeltaan erittelemättömien joukkoon kätkeytyy varmuudella runsaasti Neuvostoliiton vähemmistökansallisuksia edustavia ihmisiä. Vähemmistökansallisuudet oli näet jaoteltu 89-90 alaryhmään (Hallikainen, 176). Sen vuoksi niihin kuuluvia ei puheena olevassa yhteenvedossa eritelty. Venäläisten luvuksi on luovutettujen ryhmittelyssä merkitty vain 108.

Ilmeistä on, että näitä vankeja käytettiin ensinnäkin työvoimana. Saksalaisilla oli niin suuri työvoiman tarve Pohjois-Suomessa, että sinne tuotiin vankityövoimaa myös Saksasta (Robert Alftanin antama tieto; Hanski, 131; Nevalainen, 117). Suomalaisten yhdysupseerien raporteissa Pohjois-Suomesta on mainintoja saksalaisten työleirien vangeista, jotka aikaisemmin olivat olleet suomalaisten vankeina (Robert Alftanin antama tieto). Toisaalta - ja tämä on luultavasti pääasia - vankien joukosta värvättiin vapaaehtoisia saksalaisten puolella taisteleviin sotilaallisiin apujoukkoihin Saksan itärintamalle (Kujansuu 1999, 173-174). Carl-Fredrik Geust on löytänyt todisteita siitä, että vankeja todella päätyi näihin joukkoihin. Vankien pitkälle viety kansallisuuden mukainen jaottelu helpotti vapaaehtoisyksiköiden kokoamista, ja sen vuoksi se lienee otettu käyttöönkin. Halukkaista värväytyjistä ei suomalaisten vankileireillä talvella 1941-42 koetun joukkokuoleman jälkeen ollut todellakaan puutetta. Vangiksi antautumisen kriminalisointi Neuvostoliitossa ja siitä seuraava rangaistusuhka edistivät niin ikään anomusten tekoa - sitä enemmän, mitä korkeammasta upseerista oli kyse (vrt. Kujansuu 1999, 68, 173). Jo syksyllä 1941 kotijoukkojen esikuntaan alkoi tulla vankien anomuksia päästä rintamalle. Suomenheimoihin lisäksi ukrainalaiset olivat valmiita taistelemaan tai muuhun yhteistyöhön joko Suomen tai Saksan armeijassa. Syksyllä 1942 tällaisia vapaaehtoishakemuksia oli tarjolla yli 16.000, vain vajaa 1.500 näistä heimovankien tekemiä (Ojala, 20, 22). Kyseisistä vapaaehtoisista on nimiluettelo sota-arkistossa (T 19654/F5). Noin suuri vapaaehtoishakemusten määrä ei selity muuten kuin siten, että vangeille oli tiedottu mahdollisuudesta tehdä kyseinen anomus. Tarkoitus ei ollut käyttää hakijoita yksin Suomen armeijan

hyväksi. Suomen armeijan johto torjui toistuvasti ajatuksen muista sotavangeista kuin heimovangeista muodostettavasta rintamalla taistelevasta sotilasyksiköstä (Ojala, 20, 23).

Kuvaillua syytä siirtovankien käytölle tukee tieto siitä, että varhaisimpia ehdotuksia erityisen vangeista kootun heimopataljoonan asettamiseksi Suomen armeijaan perusteltiin vapaaehtoisanomusten paljoudella ja saksalaisten myönteisillä kokemuksilla vankiosastojen käytöstä Ukrainassa (Ojala, 21). Saksan puolella taisteli vähimmän arvion mukaan puolisen miljoonaa neuvostoliittolaista, suurin osa heistä Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia (T.Mikkola, 156). Readyn (s. 259-260) mukaan vieraita joukkoja oli Saksan lipun alla tuntuvasti enemmän. Laineen mukaan "etenevät saksalaiset alkoivat värvätä heti kesällä 1941 Neuvostoliiton alueilla eläneiden vähemmistökansallisuuksien sotavankeja taisteluun bolshevismia vastaan." Laine tietää (s. 151-152) tällaisia pataljoonia perustetun kaikkiaan 90; Readyn luku on tuntuvasti suurempi. On siis hyvin mahdollista, että jokin osa suomalaisten luovuttamista Venäjän vähemmistökansallisuuksiin kuuluneista vangeista päätyi näihin yksikköihin oman anomuksensa perusteella (vrt. Leitzinger, Agricola, 1.12.2003). Vangin suostumuksen edellyttämiseen luovutettavilta viittaa tieto siitä, että 111 ukrainalaisupseerin vankikortin taakse on joskus vuoden 1943 puolella - ehkä juristi Reino Ellilän kannanoton vaikutuksesta - liimattu vangin allekirjoittama lappu, jossa hän ilmoittaa haluttomuutensa siirtyä saksalaisten alaisuuteen (Kujansuu 1999, 66).

Juuri ukrainalaisista saksalaiset olivat erityisen kiinnostuneita. Heidän värväytymishalukkuuttaan voimistettiin toimittamalla sopiville ryhmille etukäteen runsaasti säilykkeitä elintarvikkeiksi "Ukrainalaisten vankien avustuskomitean" nimissä (Hietalahti). Päämajan valvontaosasto suoritti oletettavasti anojien kesken luovutettavien valinnan. Otaksumaa vahvistaa Sana (s. 329) siteeraama tieto, jonka mukaan 500 kaukasialaista ja yksi ukrainalainen sotavanki siirrettiin Hangon kautta Saksaan (vrt. Kujansuu 1999, 173). Ilmeisesti joukko tarkoitettiin rintamalle, koska Beizer ei ole tavannut tästä ryhmästä ainuttakaan juutalaista (Beizer, käsikirjoitus, 4). - Saksalaiset eivät hyväksyneet juutalaisia armeijaansa. - Kuvatunlaisesta saksalaisten värväysmenettelystä on kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa runsaasti tietoa (esim. Ready 1987).

Kuitenkin sitä, kuinka moni päätyi saksalaisten käsiin anomuksensa perusteella, kuinka moni vastoin tahtoaan, on tässä vaiheessa mahdotonta sanoa. Varmaa on, että myös pakkoa käytettiin - varmaankin eniten sodan alussa. Venäläisiä lentäjiä tiedetään luovutetun, vaikka nämä suomalaisten kuulusteluissa suostuivat paljastamaan tietojaan vain sillä ehdolla, että heitä ei jätettäisi saksalaisille (Strömberg, 62). Saksalaiset saivat säännöllisesti kopiot lentäjävankien kuulustelupöytäkirjoista, joten he pystyivät niiden perusteella pyytämään haltuunsa haluamiaan vankeja (Carl-Fredrik Geustin antama tieto). Myöskään juutalaisille ei tätä takaporttia juuri ollut. Heidän kohdallaan vapaaehtoisanomus saattoi tulla kysymykseen vain pyrkimisenä suomalaisiin tiedustelukouluihin opettajaksi tai salaiseksi agentiksi. Yhtä mahdotonta oli poliittisten upseerien välttyä surmaltaan tätä tietä. Joka tapauksessa sen selvittäminen, kuinka paljon luovutetuissa oli vapaaehtoisia, on tärkeää myös oikeudellisesti. Vapaaehtoisten luovuttamista käytettäväksi siihen tehtävään, johon he olivat anomuksellaan tähdänneet, ei voitu pitää silloin ja eikä voida pitää vielääkään kansainvälisen oikeuden vastaisena. Jos vastaanottajamaa kohteli luovutettuja anomuksen vastaisesti, se syyllistyi Reino Ellilän sivulla 19 siteeratun lausunnonkin mukaan oikeudenloukkaukseen, ei luovuttajamaa.

Millaiseksi luovutettujen sotavankien kohtalo muodostui? Poliittisten vankien osalta Sana esittää yhtä merkittävän kuin merkillisenkin tiedon. Hän on Punaisen Ristin tiedustelujen ja niihin annettujen vastausten perusteella voinut todeta, että neljä poliittisten vankien leiriltä luovutetuista vangeista on merkitty kuolleiksi luovutuspäivänään. Punainen Risti halusi näiden osalta vastauksen siihen, olivatko he kuolleet saksalaisten vai suomalaisten käsissä (Sana, 319-324). Toisessa yhteydessä hän mainitsee, että kaksi ammutuista oli juutalaisia. Tämän

perusteella syntyy epäily, että saksalaiset teloittivat jonkin osan vangeista pian luovutuksen ja ehkä sitä seuranneiden kuulustelujen jälkeen. Saihan Saksan valtapiirissä johtavat kommunistit (erityisesti komissaarit) Hitlerin käskyn nojalla oitis teloittaa (Kujansuu 1999, 51). Tietysti voi olla kyse myös pakoyrityksestä ja sen aiheuttamasta surmateosta. Joka tapauksessa poliittisten sotavankien aseman Saksassa on katsottava muodostuneen epäinhimilliseksi siinäkin tapauksessa, että heidät todella toimitettiin Saksaan eivätkä he kohdanneet kuolemaansa Pohjois-Suomessa (Hanski, 137). Gestapon toimia ei sitonut laki niin kuin sitoi ainakin periaatteessa Suomen viranomaisten toimia myös sodan aikana. Gestapo saattoi käsitellä valtiolle vaarallisiksi katsomiaan ihmisiä parhaaksi harkitsemallaan tavalla (Hanski, 90). Juutalaisten kohtalo oli tietenkin kaikkein pahin.

On kuitenkin syytä olettaa, että ainakin melkoinen osa niistä vangeista, jotka sijoitettiin työhön, värvättiin tiedustelukouluihin, propagandatehtäviin tai taisteluyksikköihin, säästi tois-
taiseksi henkensä. Jos heidät sodan päätyttyä luovutettiin Neuvostoliitolle, heitä odotti ankara rangaistus (Kujansuu 1999, 5). Tiedustelijoiksi ryhtyneitä Venäjän puolella kiinni saatuja teloitettiin (Laidinen 2003). Vain ne vakoojista, jotka heti ilmoittautuivat sikäläisille viranomaisille, saattoivat ehkä välttyä kuolemalta, mutta eivät varmastikaan pitkältä leirituomiolta. Mitä työvankeihin tuli, odotukset olivat heidänkin osaltaan synkät. Niin kuin edellä jo mainittiin, noin 60 prosenttia saksalaisten ottamista neuvostovangeista menehtyi (P.Mikkola, 25).

d) Saksalaisille luovutetut juutalaiset sotavangit

Suomessakin toki esiintyi antisemitismia (Smolar, 104 s), mutta sen kannatus jäi yleisesti ottaen marginaaliseksi (Lindstedt, 312). Vasemmistossa toimittiin juutalaisten puolesta, äärimmäisessä oikeistossa ja erityisesti korkeassa virkamiehistössä sekä upseerien keskuudessa esiintyi antisemitismia saksalaismielisyyteen kytkeytyneenä. Saksan voitot 1941-42 lisäsivät kielteistä suhtautumista juutalaisiin. Kokonaan antisemitismin jonkinasteista vaikutusta luovutuksiin ei voida sulkea pois, vaikka se useissa tutkimuksissa ponnekkaasti kiistetään. Päämajan ohje koota poliittisten vankien leirille "epäilyksenalaiset" juutalaiset vihjaa toiseen suuntaan, tätä määritettä kun ei liitetty mihinkään toiseen Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuteen. "Epäilyksenalaisuus" tuskin tarkoitti tässä yhteydessä muuta kuin sitä, että juutalaisten uskottiin herkemmin kuin muihin kansallisuuksiin kuuluvien olevan todellisuudessa kommunisteja ja kiihottajia.

Kuitenkin pääosa juutalaisvangeista sijoitettiin aluksi isovenäläisten ryhmään, koska vasta vuonna 1943 juutalaiset saivat vähemmistökansallisuuden aseman (Pietola, 59-62). Kaikkia juutalaisia ei siis tämänkään tiedon mukaan lähetetty automaattisesti poliittisten vankien leirille. Kesällä 1943 tehdyn, 41.581 vankia käsittävän kansallisen jaottelun mukaan vangeista kirjattiin juutalaisiksi 333 (T.Mikkola, 194). Luku vastaa eräitä muita tietoja juutalaisvankien määrästä, mutta poikkeaa jyrkästi Serah Beizerin käsityksestä. Laskien juutalaisvangit sen prosenttisen suhteen mukaan, jota juutalaisväestö edusti Neuvostoliitossa, hän soveltaa samaa suhdetta Suomen vankimäärään ja päätyy näin lukuun 1.660 (Beizer 1995, 15). Noin korkea arvio ei voi vastata todellisuutta. Jukka Hartikainen ilmoittaa, tosin ilmeisesti vain arviona ilman dokumentteja, että Suomella oli kaikkiaan 500 juutalaista sotavankia (Bruchfeld ym. 2001, 62). Jos tämä tieto pitäisi paikkansa, juutalaisista olisi - lähtien säästyneiksi ilmoitettujen luvusta 333 - kuollut tai luovutettu noin 170. Luultavaa onkin, että kuolleisuus juutalaisvankien keskuudessa oli suurta, koska kuolleisuus isovenäläisten ryhmässä, jonne pääosa juutalaisista sijoitettiin, oli suurinta (P.Mikkola, HS 16.12.2003). Oletettavaa on myös, että motiivi luovutuksen pelossa karata ja joutua sitä tietä surman suuhun oli juutalaisten keskuudessaan vahva. Tässä valossa leireillä olisi kuollut noin 100 ja luovutetuksi joutunut noin 70

juutalaista. Juutalaisten menetysten - joku saattoi tosin säilyä hengissäkin - koko määrän arvioiminen 170:ksi ei siten jää täysin vaille perusteita.

Täsmällisemmät tiedot siitä, kuinka paljon tästä arviomäärästä on luovutettuja, puuttuvat. Joidenkin vankikategorioiden osalta on tarjolla tarkempia lukuja. Upseerivankien luovutuksia tutkinut Juha Kujansuu ilmoittaa (HS 30.11.2003), että suomalaisten vangitsemista kaikkiaan 68 juutalaisupseerista 31 luovutettiin saksalaisille. Koska kaikkia juutalaisia ei luovutettu, Kujansuu aiheellisesti katsoo, että luovutuksen peruste ei ollut rasistinen. Miika Kallatsa on keskeneräisessä tutkimuksessaan löytänyt poliittisten vankien leiriltä 520 luovutettua ja niiden joukosta 39 juutalaiseksi merkittyä. Kun Kujansuun ja Kallatsan luvut menevät osittain päällekkäin, todellinen luovutettujen juutalaisten luku ei tätäkään tietä selviä. Vain yksi kokonaisarvio on tehty. Serah Beizer on tullut siihen tulokseen (2001, 10), että saksalaisten käsiin toimitettiin Suomesta kaikkiaan 74 juutalaista sotavankia. Koska Beizerillä on mukana pelkästään nimen perusteella juutalaisiksi identifioituja, hänenkin lukunsa on epävarma. Toisaalta Sanan löytämistä kuudesta luovutetusta juutalaisesta vain yhden nimi on Beizerin luettelossa (Sana, 341). Todennäköisesti juutalaisten luovutettujen lukumäärä jää silti huomattavastikin alle sadan.

Sitä päätelmää, jonka mukaan juutalaiset saivat kohtalokkaan siirtomääräyksen ensisijassa poliittisin perustein tai upseereina, eivät rasistisin perustein, ei voida oikopäätä täydelleen vahvistaa, vaikka pohjaa siihen onkin. Serah Beizerin mielestä joku siviilissä parturina, räätälinä tai kirvesmiehenä siviilissä työskennellyt tavallinen sotamies tuskin oli "kiihottaja" niin kuin on esimerkiksi merkitty juutalaiseksi ilmoitetun ja saksalaisille luovutetun Zalman Kuznetsovin vankikorttiin. Beizer kiinnittää myös huomiota siihen, että 4.4.1942 luovutetun 60 vangin erästä 17 oli juutalaisia (Beizer 2001, 11). Se tuskin oli sattumaa. Arvoitus voisi selittyä siten, että saksalaiset kykenivät saamiensa vankilistojen perusteella esittämään vaatimuksia juutalaisiksi katsomiensa vankien luovuttamisesta (vrt. Beizer, käsikirjoitus, 4). Näin selittyisi myös se, että kaikkia juutalaisia ei luovutettu; heitä ei ollut vaadittu luovutettaviksi ja suomalaiset eivät heitä sellaisiksi tarjonneet. Se tosiasia, että pääosa juutalaisista joutui isovenäläisten kanssa samaan ryhmään, puhuu rasismiin nojaavaa tulkintaa vastaan.

Beizer olettaa myös, että muutamat juutalaisvangit kykenivät salaamaan kansallisuutensa ja pelastuivat sitä tietä (Beizer 1995, 15). Kansallisuuden salaamisyritykset olivat tietysti mahdollisia mutta samalla vaarallisia, koska asian oikea laita todennäköisesti pian paljastui. Leireillä toimi tehokas luottovankisysteemi. Silti on luultavaa, että jos kyettäisiin luotettavasti mittaamaan luovutettujen juutalaisten osuus suhteessa heidän lukumääräänsä vankien joukossa, heille osuisivat korkeimmat prosenttiluvut. Kun kuitenkin kaikkia juutalaisia politrukkejakaan ei joka tapauksessa luovutettu ja kun pelkästään tai edes ensi sijassa rasistisin perustein ei varmuudella tiedetä luovutetun ketään, juutalaisuus muodosti lähinnä toissijaisen luovutuksen uhkaa korottaneen lisätekijän. Tämäkin olettamus jää tulevan tutkimuksen tarkistettavaksi.

Juutalaisten sotavankien asema muuttui vuoden 1942 lopussa. Heidät koottiin sotavankileiri 2:een omaksi ryhmäkseen. Kyseiseen ryhmään ei siirretty niitä juutalaisia sotavankeja, jotka luettiin upseereiksi tai kommunisteiksi tai joita ei ammattitaitonsa ja tehtävänsä vuoksi katsottu voitavan siirtää. Poliittiset juutalaisvangit jäivät edelleen leiri n:o 3:n alaisuuteen. Sotavankileirillä 2 juutalaiset erotettiin erilliseksi muista vangeista erotetuksi joukoksi. Järjestelyä suunniteltaessa arvioitiin osaston muodostuvan 150 hengen suuruiseksi - se kasvoi lopulta 200 henkeä käsittäväksi. Juutalaiset sijoitettiin työleireihin Montolaan ja Loukolammelle (Beizer 1995, 21). Tutkijat ovat eri mieltä siitä, tehtiinkö tämä ratkaisu juutalaisten suojelemiseksi vai juuri päinvastaisessa tarkoituksessa (Sana, 344-346). Ilmeisesti kyse oli edellisestä vaihtoehdosta, koska Suomen juutalainen seurakunta oli tällaista järjestelyä vaatinut, jotta vankien auttaminen kävisi helpommaksi (Beizer 1995, 20). Tämä tulkinta sopii myös

siihen, että Suomen hallitus erinäisin verukkein lykkäsi tuonnemmaksi päätöstä juutalaispakolaisten luovuttamista, jota Himmler Saksan vilja- ja öljytoimituksiin viitaten, oli vaatinut. Sitä paitsi näiden juutalaisvankien elämä tuli tämän järjestelyn seurauksena paremmaksi kuin aikaisemmin (Harviainen; Yantovsky, 140; Beizer 1995, 20-22). Mahdollisesti vahvistuneet tiedot juutalaisten tuhoamisleireistä Saksassa ja Suomessa kahdeksan juutalaispakolaisen luovuttamisesta syntynyt kohu johtivat näihin suojelutoimenpiteisiin, jotka on kenties voitu esittää saksalaisille luovutuksen valmisteluna. Tässä yhteydessä on kuitenkin tärkeintä todeta se, että näistä juutalaisryhmistä ei joka tapauksessa ketään enää luovutettu. Se tosiasia puhuu suojelumotiivin puolesta.

e) Heimosotilaat ja inkeriläinen siirtoväki

Suomessa annettiin 12.11.1942 määräys heimopataljoona 3:n perustamisesta. Sen tavoitteet olivat poliittisia, eivät ensi sijassa sotilaallisia (Ojala, 26). Pataljoona värvättiin suomensukuista sotavangeista ja sen vahvuus nousi pian yli 1.100:n miehen (Ojala, 30). Liittyneet vapautettiin sotavankeudesta ja heille taattiin, että he saisivat sodan jälkeen Suomen kansalaisuuden ja että heitä ei palautettaisi Neuvostoliittoon (Hallikainen, 55-56). Syksyllä 1943 saksalaiset luovuttivat inkeriläisistä kootun pataljoonan, josta muodostettiin oma yksikkönsä ja jossa oli alkujaan 644 miestä. Heidä ei Suomessa rekisteröity sotavangeiksi (Ojala, 29). Määrä nousi lopulta 729:ään (T.Mikkola, 157). Virolaisista pakolaisista mainitaan liittyneen Suomen armeijaan noin 2.500 miestä. Heistä muodostettiin oma rykmenttinsä (T.Mikkola, 158). Väli- rauhansopimuksen nojalla kaikki Neuvostoliiton kansalaiset heimosoturit, inkeriläiset ja virolaiset heihin lukien piti palauttaa. Kun heimopataljoona 3:n aktiivipalveluksessa jäljellä olevia 657 miestä kuljetettiin junalla Raahesta itäräjälle päin, sallittiin 445 miehen loikata junasta vapautteen (Ojala, 137). Vuoden 1945 loppuessa kadoksissa oli vielä kaikista luovutettaviksi vaadituista yhteensä yli 600 miestä (Hallikainen, 154; Blinnikka, 32 s). Koska Neuvostoliitto myöhemmin helpotti vaatimuksiaan - se halusi takaisin vain pakolla armeijaan otetut - suomensukuisia sodassa taistelleita jäi Suomeen tai siirtyi Ruotsiin kohtalaisen runsaasti. Vuonna 1947 laaditussa etsintäkuulutettujen luettelossa oli vielä noin 1.200 nimeä (Pekkarinen - Pohjonen, HS 23.11.2003). Heimopataljoona 3:n miehiä luovutettiin vuoteen 1953 mennessä yhteensä 654 (Ojala, 143).

Syksystä 1943 lähtien siirrettiin Suomeen Saksan miehittämältä alueelta noin 64.000 inkeriläistä. Saksalaiset evakuoivat heidät etenevien neuvostojoukkojen tieltä ja kuljettivat Suomeen, jossa inkeriläisten siirtoa maahan oli jo aikaisemmin turhaan esitetty. Yhden selityksen mukaan inkeriläiset tuotiin lahden yli ensi sijassa työvoimaksi (Nevalainen 1990, 41 s), toisen - ja uskottavamman - tulkinnan mukaan heistä kaavailtiin uutta asutusta Itä-Karjalan valloitetuille alueille, siellä tyhjentyneisiin kyliin (Ojala, 18; Laine, 153-155). Väli- rauhansopimuksen nojalla palautettiin 56.000 inkeriläistä takaisin, osa jäi toistaiseksi Suomeen, pieni määrä pakeni Ruotsiin (Nevalainen 1990, 262). (Näiden inkeriläiskuljetusten mukana matkasi rajan taakse 43 heimosoturia.) Tutkittua tietoa puuttuu siitä, millaiseksi inkeriläisten kohtalo paluun jälkeen muodostui.

Erikseen on vielä mainittava sisäministeri Yrjö Leinon toimeenpanemat luovutukset Neuvostoliiton vaatimuksesta huhtikuussa 1945. Moskovan toimittama lista käsitti 22 nimeä, 11 heistä Suomen kansalaisia. Leino luovutti vaaditut henkilöt; heidät vietiin Moskovaan kuulusteluihin, joiden päätteeksi tsaarin armeijan kenraali Dobrovolski ammuttiin. Viisi kuoli vankileirillä, 11 palasi 1950-luvulla Suomeen (Hallikainen, 152). Kylmän sodan vuosina luovutukset kohdistuivat henkilöihin, jotka laittomasti pyrkivät Neuvostoliitosta Suomeen tai Suomen kautta Ruotsiin. Vuosina 1945-1949 palautettiin Neuvostoliittoon 70 loikkaria ja vuosina 1949-78 loikanneista noin 60 ihmisestä puolet. Vuosina 1978-1991 Suomeen luvatta pyrkineitä oli alun kolmattakymmentä. Heidän palautussuhteestaan ei ole tietoa. Luvut eri

alun kolmattakymmentä. Heidän palautussuhteestaan ei ole tietoa. Luvut eri kirjoittajilla hiukan vaihtelevat (Jakobson, HS S 3.12.2003; Pekkarinen-Pohjonen, HS 23.11.2003).

Kun etäännyttään luovutuksista ja tarkastellaan vain niitä varjopuolia, joita sotaan liittyi ja joita on vain vähän jos ollenkaan tutkittu, nousevat siviiliväestölle ensimmäisenä sotatalvena aliravitsemuksesta aiheutuneet kuolemantapaukset ehkä ensimmäiselle sijalle. Sotahistoriallinen komissio on korostanut tämän seikan huomioon ottamista. Sillä on merkityksensä, kun tutkitaan sotavankikuolemien syitä. En käsittele näitä kysymyksiä lähemmin. Totean vain, että niitä on.

III. VAIHTOEHDOT

1) Ensimmäinen vaihtoehto

Arvioitaessa kysymystä, millaisiin ratkaisuvaihtoehtoihin tehty selvitys antaa aihetta, on kaikkein ensimmäiseksi otettava pohdittavaksi, riittääkö aihepiiriä jo nyt valaiseva tutkimustyö vai tarvitaanko jokin erikseen käynnistettävä projekti viemään tutkimusta tehokkaasti eteen päin. Toinen huomioon otettava seikka on se, että tutkimustahan tehdään historian kentällä kaiken aikaa. Vastaisuudessa sen voi jo yksistään Sanan kirjan aiheuttaman kohun vuoksi odottaa suuntautuvan aikaisempaa suuremmassa mitassa juuri tässä käsiteltävänä olevaan aihepiiriin.

Näistä kysymyksistä ensimmäiseen on vastattava kieltävästi. Tutkimusta on tarjolla runsaimmin poliisilinjan luovutuksista jatkosodan ajalta. Merkittäviä ovat paitsi Elina Sanan tutkimukset myös ja erityisesti Taimi Torvisen teos vuodelta 1984. Kuitenkin Torvisen tarkastelun painopiste on juutalaiskysymyksessä, ja vaikka hän julkaiseekin luovutettujen jokseenkin täydellisen nimiluettelon suppeine henkilötietoineen, se ei valaise riittävästi luovutettujen taustoja ja sitä tietä luovutusten syitä. Elina Sanalla on monista asianomaisista tarkempia tietoja, mutta hän ei käsittele aineistoaan tiukan lähdekriittisesti ja systemaattisesti eikä anna vastaavaa informaatiota kaikista karkotetuista. Hannu Rautkallion kirjoitukset keskittyvät lähes yksinomaan juutalaiskysymykseen ja kiinnittyvät suhteellisen tiukasti sen ajan päätöksentekijöiden selityksiin.

Luovutetuista on kuitenkin saatavissa enemmänkin informaatiota, erityisesti kaikista niistä, jotka ovat joutuneet Suomessa oikeuteen ja siellä tuomittu. Tiedot on vain etsittävä asianomaisista oikeuslähteistä. Myös myöhemmässä sanomalehdistössä ja kirjallisuudessa heistä on sukulaisten antamia tietoja. Oma lukunsa ovat sitten luovutettujen myöhemmät kohtalot. Niistä on toistaiseksi tarjolla niukasti valaisua, mikä ei ole kummastuttavaa, koska tämä alue aiheen kattamassa kentässä on kaikkein vaikeaselkoisin ja jää monessa tapauksessa tehokkaimminkin keinoin tutkittuna vastausta vaille. Kuitenkin esimerkiksi Punaisen Ristin vankikorteista on löydettävissä materiaalia, samoin Saksan arkistoista sekä tietysti keskitysleirien arkistoista, mikäli niitä on säilynyt. Onhan Elina Sanakin löytänyt näistä tietoja Saksasta.

Sitä vastoin päätöksenteon oikeudellinen tausta ja hallintokoneiston toiminta näiltä osin ovat suhteellisen helposti selvitettävissä. Toistaiseksi tähän puoleen on lähinnä paneutunut vain Raija Hanski (1990), mutta hänen esityksensä on suppea, otteeltaan paikoin tunnusteleva ja ikävänmakuisia tulkintoja varoen esittelevä. Vaikuttaa toistaiseksi siltä, että varsinainen hallitustaso sisäministeriä lukuun ottamatta pidettiin melkoisessa mitassa sivussa ja tietämättömänä karkotuksiin johtaneista ratkaisuista. Tämäkin oletus on kuitenkin tutkimuksellista tarkistusta vailla.

Mitä sitten tulee sotilaslinjan luovutuksiin, tutkimustilanne on luonnehdittavissa olennaisesti huonommaksi kuin on laita poliisilinjan osalta. Tutkimus on toistaiseksi kartoittanut vain luovutusten lukumääräistä puolta ja suppeasti niiden puolustukseksi sodan jälkeen esitettyjä perusteluja. Antti Laine on sivunnut luovutuksia tutkimuksissaan, samoin Juha Kujansuu lissensiaattityössään, siis painamattomassa opinnäytteessä, joka koskettelee vain upseerivankeja. Perusteellisin tutkimus vankien oloista ylipäätään, sekin pro gradu -tason julkaisematon tutkielma (2000), on Pirkka Mikkolan "Sotavangin elämä ja kuolema (Jatkosodan neuvostovankien kuolleisuuden syyt)". Työssä keskitytään vankikuolemiin ja erityisesti sotavankileiri 9:ään. Joitakin muitakin tietoja löytyy, erityisesti painamattomissa opinnäytetöissä, mutta vähän. Elina Sanan kirjassa - painatus teoksessa - on nimenomaan luovutuksia käsitelty kattavimmin ja saatettu ne siten ensi kerran kokonaisuudessaan julkisen huomion kohteeksi.

Näin jäävät auki kaikki henkilötason selvittämisen tietä kenties hankittavissa olevat vastaukset. Emme tiedä paljonkaan siitä, keitä ja missä tarkoituksessa mistäkin leiristä luovutettiin ja kuinka valinta suoritettiin. Luovutettujen sotavankien myöhemmät kohtalot ovat lähestulkoon kokonaan hämärän peitossa eräitä yksittäistapauksia lukuun ottamatta. Erityisen tärkeää olisi saada selville, päätyikö luovutettuja paitsi saksalaisille työmaille myös saksalaisiin tiedustelukouluihin ja missä mitassa erityisesti Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia vankeja värvättiin sotilaallisiin vapaaehtoisosastoihin Saksan itärintamalle. Näiden osalta on syytä selvittää ja on selvitettävissä, perustuiko heidän luovuttamisensa asianomaisen anomukseen vai ei.

Oikeudellinen ja hallinnollinen prosessi sotilaslinjan päätöksenteossa on osittain epäselvä. Kotijoukkojen esikunta on vierittänyt vastuuta päämajan valvontaosastolle, mutta tehtiinkö lopulliset ratkaisut vain ja yksistään siellä, on toinen asia. Jotakin valintaa oli pakko harjoittaa jo siinä vaiheessa, kun vanki päätettiin lähettää päämajan valvontaosaston kuulusteluihin. Yhtä lailla vastausta vailla on kysymys, minkä vuoksi päätöksentekoa keskitettiin vuonna 1943 aikaisempaa kiinteämmin päämajan kontrolliin. Meneteltiinkö näin luovutusten hillitsemiseksi vai joistakin muista syistä, on tietymätöntä.

Suomen armeijassa taistelleitten heimosoturiin vaiheet ovat kysymys sinänsä. Sikäli kuin on tunnettua, Suomeen vankienvaihdossa siirretyt suomenheimoiset kokivat kohennuksen oloihinsa verrattuna siihen, mikä heitä odotti saksalaisten hallinnassa. Elinehdot heidän suomalaisilla leireillään olivat suhteellisen hyvät. Suomensukuisia sotavankeja myös vapautettiin suurin joukoin. Heidän kohtalonsa ei ole mielestäni tässä yhteydessä keskeinen, vaikka tutkimusta toki sekin vaatisi. Sisäministeri Yrjö Leinon toimeenpanemat luovutukset ja kylmän sodan aikaiset luovutukset Neuvostoliittoon ylipäätään ansaitsivat kyllä nekin lähemmän selvittämisen, mutta eivät välttämättä tässä, sotaan kiinteästi liittyvässä yhteydessä. Ne kytkeytyvät erilaiseen aikakauteen, pääosin ns. suomettumisen kauteen, ja sisältävät sellaisina erilaisen kontekstin kuin minkä toinen maailmansota muodostaa.

Sitä vastoin ne noin virolaiset ja muut suomensukuiset, jotka värväytyivät vapaaehtoisina Suomen armeijan yksikköihin, liittyvät mielestäni käsiteltävänä olevaan ongelmavyöhyttiin. Suuri osa heistä tuli Suomeen pakolaisina tai vankienvaihdon seurauksena, ja osa koki toisen luovutuksen, luovutuksen Neuvostoliittoon välittömästi sodan jälkeen. Vaikka luovutuksen kohdemaana oli toinen kuin Saksa ja vaikka luovuttamisen syykin on erilainen kuin luovutuksissa Saksalle, he kytkeytyvät kuitenkin siinä määrin kiinteästi sodanaikaisiin vankienvaihtoihin, että tutkimus tulisi ulottaa heihinkin.

Jos taas mittapuuksi otetaan ihmisen kuolema ja arvioidaan siltä perustalta jatkosodan vankeihin liittyvien tutkimustarpeiden tärkeysjärjestystä, asettuvat vankileirikuolemat ilman muuta ensimmäiselle sijalle. Kyse on suuresta ihmisjoukosta. Sen osalta tunnetaan oikeastaan vain lukumäärät ja sen lisäksi jotakin niistä, jotka syystä tai toisesta tulivat ammutuiksi (Lindstedt 1999). Muilta osin kirjallisuudessa esiintyvät vastaukset nimenomaan vuosiin 1941-

42 rajoittuvan katastrofin syistä liikkuvat varsin yleisellä tasolla. Pitäisi tietää tarkemmin, kuka kuoli, missä kuoli ja miksi kuoli sekä millä keinoin ja minkä elimen päätöksin vankien kuolleisuutta kyettiin vähentämään. Tämän kysymyksen selvittäminen olisi siksikin tärkeää, että siinä tulisi esille myös juutalaisvankien kuolemantapauksia. Näiden suhteenhan on olemassa - tämän selvitystyön käynnistämiseenkin osaltaan liittyvä - erityisintressi.

Näin ollen sellaiseen vaihtoehtoon, että katsottaisiin nykyinen ja siihen ajan myötä normaalia tietä lisäksi tuleva tutkimus ilman erityistoimenpiteitä riittäväksi, ei ole olemassa päteviä perusteita. Yksittäisten erillisten tutkijain työt on aina rajattava niin, etteivät ne yllä kuin pieneltä osin tässä avautuvan ongelmakentän kattamiseen. Omasta puolestani näkisin, että olisi aiheellista perustaa ainakin yksi erityinen tutkimusprojekti. Varteenotettavia vaihtoehtoja on tarjolla mielestäni kaksi.

Ennen kuin paneudun näihin vaihtoehtoihin lähemmin, muutama kokoava sana yleisellä tasolla vallitsevasta lähdetilanteesta, jota tosin on jo eri yhteyksissä kosketeltu. Mahdollistako se jatkotutkimukset? Edellähän on moneen kertaan todettu, että päälähteistö, päämajan valvontaosaston arkisto, on varsin perusteellisesti tuhottu. Tämä ei kuitenkaan muodosta ylipääsemätöntä estettä. Sanan kirja osoittaa, että valvontaosaston toimittamia kirjeitä ja niiden kopioita löytyy muista säilyneistä viranomaisarkistoista, myös päämajan toisista osastoista. Opinnäytetyöt kertovat puolestaan, että vankileirien arkistoista saadaan runsaasti vankeja ja heidän kohtaloitaan valaisevia tietoja. Myös yksityiskokoelmissa on asiasta tietoja, Martti Turtolan (Kouvola Sanomat 24.12.2003) mukaan esimerkiksi kenraali Erik Heinrichsin kokoelmassa sota-arkistossa. Sotasurmaprojektin tuottama kokemus todistaa, että systemaattisella haravoinnilla kyetään jatkuvasti tavoittamaan uusia lähteitä. Modernissa monimutkaisesti organisoidussa valtiossa, jollainen Suomi toisen maailmansodan aikana epäilemättä oli, on ylipäättään vaikea hävittää lähteitä niin, ettei niiden sisältämien tietojen jäljille päästäisi jotakin kiertotietä edeten. Kopioita ja alkuperäisiäkin asiakirjoja tallentuu väkisin monelle taholle. Esimerkiksi saksalaisille luovutetut turvasäilövankien ja sotavankien nimet saattavat hyvinkin löytyä jostakin saksalaisesta tai kansainvälisen Punaisen Ristin arkistosta. NKVD:n arkistossa Venäjällä on kiinni saatujen agenttien nimiä ja tietoja Neuvostoliittoon luovutettujen rangaistuksista ja muista kohtaloista. Yhteistyössä saksalaisten tutkijain kanssa voitaisiin selvittää, onko saksalaisten salaisten agenttien joukossa Suomesta luovutettujen vankien nimiä. Kotimaisistakin arkistoista on ammennettavissa paljon. Erityisen kelvollisia lähteitä ovat leirien sotavankikortit, joista selviää mm. luovutettujen ja kuolleitten suppeat henkilötiedot ja kansallisuus, vaikka myös tätä aineistoa on hävitetty (Ojala, 13). Sota-arkistossa on tietävästi luettelo saksalaisille luovutetuista poliittisista sotavangeista (Miika Kallatsan antama tieto), samoin vapaaehtoisiksi ilmoittautuneista vangeista. Pääesikunnassa on niin ikään säilytetty sota-arkistoon siirtämätöntä aineistoa, josta osaa tutkijat eivät ole voineet - ainakaan aikaisemmin - käyttää (Ojala, 7). Uhrattavan työpanoksen suuruus on tavallisesti tärkein uusimman ajan tutkimusta rajoittava tekijä, ei lähteiden puute sinänsä. Tähän rajoitukseen Sanakin useaan kertaan kirjassaan viittaa, samoin vastineessaan Henrik Meinanderille Hbl:ssa 20.12.2003.

2) Toinen vaihtoehto

Ensimmäinen tutkimusvaihtoehto käsittää tutkimusprojektin, joka keskittyisi luovutuksiin, siviili- ja sotavankien luovutuksiin yhtäältä Saksaan, toisaalta Neuvostoliittoon. Tälle projektille myönnettäisiin varsinaista tutkimusaikaa kolme vuotta. Projekti asetettaisiin valtioneuvoston kanslian alaisuuteen siten hallinnoituna, että siinä olisi kokenut tutkija johtajana ja hänen lisäksään työn valvojana ja ohjaajana alan tutkimusta tunteva dosentti- tai professoritason

henkilöistä luottamusmiesperiaatteella koottu valtioneuvoston nimeämä johtoryhmä. Johtoryhmä päättäisi tutkijain ja sen suppeampi työvaliokunta tutkimusapulaisten valitsemisesta. Projektin johtaja saisi kolme kuukautta aikaa suunnitella projektin toimintaa; vasta sen jälkeen valittaisiin tutkijat.

Tutkijoita tarvittaisiin neljä. Johtaja vastaisi hallinnollisen työnsä ohella poliisilinjan luovutuksista. Toinen tutkijoista keskittyisi sotilaslinjan luovutuksiin ja kolmas virolaisten ja muiden Suomen armeijaan värväytyneiden heimokansoihin kuuluneiden vapaaehtoisten vaiheisiin. Kaikkien näiden kolmen tulisi olla historian tutkijoita. Neljäs, koulutukseltaan juristi ja oikeushistorioitsija, saisi tehtäväkseen luovutuksiin liittyvän oikeudellisen taustan, hallinnollisen organisaation ja käytännön päätöksenteon kartoittamisen. Kysymys siitä, mitä arkistoja on tuhottu ja missä tarkoituksessa, kuuluisi niin ikään juristitutkijan vastattavaksi. Hänen osalleen lankeaisi vielä luovutusten kansainvälisoikeudellisen perustan ja sodanjälkeisten oikeudenkäyntien lainmukaisuuden arviointi (vrt. Lindstedt HS 11.12.03).

Projekti tarvitsisi neljä tutkimusapulaista. Yksi heistä toimisi johtajan apuna kansliatehtävissä ja hoitaisi suhteet yleisöön, jolta odotettaisiin tietoja ja yhteydenottoja ja jolle toimitettaisiin ongelmaa valaisevaa tai jo tiedossa olevaa materiaalia. Projekti muodostaisi näin samalla eräänlaisen kahteen suuntaan toimivan tiedotuskeskuksen, joka yleisöltä saamiensa tietojen ja vihjeiden perusteella palvelisi tutkijoita ja toisaalta taas vankien omaisia.

Kolmen muun tutkimusapulaisen työ jakaantuisi siten, että yksi heistä avustaisi aineiston keruussa ja kaksi muuta syöttäisi henkilötietoja tietokoneeseen. Olisi ehdottomasti edettävä niin, että kaikista luovutetuista laadittaisiin sähköiseen muotoon saatettu henkilökortti, jonka pohjalta päästäisiin sähköisesti käsittelemään aineistoa ja vertaamaan eri yhteyksissä syntyneitä nimiluetteloa ja henkilökorttistoja toisiinsa (vrt. Sana, 355). Tällainen tiedosto olisi tarpeen senkin vuoksi, että henkilötiedot voitaisiin julkistaa ja työn edistytessä aina uudestaan päivittää internetissä. Tehtävään kelpaisi sellaisenaan se tietokoneohjelma, joka on laadittu ns. sotasurmaprojektin tarpeisiin ja jonka käyttäminen pienentäisi huomattavasti projektin kustannuksia. Sotasurmaprojektin loppuraportti julkaistaan tammi-helmikuussa 2004, jolloin sen työskentely lopullisesti päättyy.

Juutalaisten luovutuksia tutkimaan ei määrättäisi erillistä tutkijaa. Kaikki tutkijat pitäisivät silmällä juutalaisten kohtelua ja järjestäisivät siinä suhteessa yhteistyön Simon Wiesenthal -keskuksen ja aihepiiriin ulkomaisten tutkijain kanssa. Kun henkilöluettelot julkaistaisiin internetissä, myös tiedot juutalaisista luovutetuista tulisivat tuoreeltaan maailmalla tunnetuksi.

3) Kolmas vaihtoehto

Kolmas vaihtoehto sisältäisi projektin ulottamisen käsittelemään myös vankien kuolemia. Vaikka siinä ei ole kyse luovutuksista, on aihe kuitenkin inhimillisesti katsoen vähintään yhtä traaginen kuin luovutuksetkin ja yhtä lailla oikeudellisen ja päätöksenteon tasojen selvitystä vaativa. Sitä paitsi se saattaisi paljastaa samansuuntaisen valikoivan diskriminoinnin kuin luovutuksissakin. Myös katsoen siihen, että moderni Suomi haluaa kerta kaikkiaan luopua kaikesta salailusta ja edetä avoimin kortein koko kriisiajan osalta, olisi vankikuolemien selvittäminen tarpeen.

Tässä osiossa puhutaan tosin suurista henkilöluvuista ja niin muodoin myös suuresta työmäärästä. Siitäkään ei selvydytä ilman henkilökorttien laatimista ja tietokonepohjaista analyysiä. Kun kuitenkin sotasurmaprojekti on käsitellyt noin 40.000 henkilökorttia, aineiston hallitseminen ei olisi ylivoimaista. Työtä helpottaa tuntuvasti se, että valvontakomission vaatimuksesta laadittiin 18.318 nimeä käsittävä luettelo menehtyneistä vangeista. Niihin on merkitty nimet ja henkilötiedot, joukko-osasto, vangiksiottoaika, vankileiri ja kuoleman syy

(Blinnikka 1969, 33). Tämä aihe vaatisi yhden tutkijan ja hänelle kaksi tutkimusapulaista, kaikki kolmeksi vuodeksi. Myös menehtyneiden vankien nimet julkaistaisiin internetissä varustettuina henkilötiedoilla, kansallisuusmerkinnällä, tiedolla mahdollisista rikkeistä ja siitä, mihin asianomaiset on haudattu.

Lähempää tutkimusta puuttuu myös suomalaisvankien kohtaloista Neuvostoliiton sotavankeudessa. Sekin ansaitsisi perusteellisen selvittämisen aivan riippumatta siitä, miten nähdään sen kytkeytyminen tässä käsiteltyyn pääteemaan. Kokonaan irrallaan se ei teemasta ole, sillä karkurien kautta molempien maiden viranomaiset saivat tietoa leirioloista kummallakin puolen. Sillä tiedolla on voinut olla oma vaikutuksensa. Myös tämä tutkimus painottuisi inkeriläis-tutkimuksen tavoin Venäjän arkistoihin. Erityisen tärkeää olisi selvittää niiden kohtalot, jotka eivät kotimaahan palanneet. Tämä lisäys kasvattaisi henkilökorttien määrää muutamalla tuhannella, jos siinä sotaväen rikoslain nojalla kuolemaan tuomitut ja kadonneetkin sekä kadonneisiin liitetyt arvoitukset otettaisiin huomioon. Luontevinta olisi joka tapauksessa sen tutkimustyön yhdistäminen suomalaisleireillä kuolleita neuvostovankeja käsittävään tutkimukseen. Perustutkimusta aiheesta on jo tehty sekä tutkimuksissa (Jukka Lindstedt) että opin- näytetasolla (Timo Malmi).

4) Vaihtoehto

Miten sitten olisi eri vaihtoehtoja mietittäessä suhtauduttava inkeriläisiin? He tulivat Suomeen vapaina kansalaisina (karanteenileirejä lukuun ottamatta) väestönsiirron tuomina, eivät sota-vankeina, ja sellaisina heidät palautettiin. Siirrot tuottivat Inkerin kansalle kuitenkin suuria kärsimyksiä ja menetyksiä. Inkeriläisiä on toisin kuin edellä mainittuja tämän ongelmavyyhdin osioita tutkittu suhteellisen runsaasti (erityisesti Pekka Nevalainen), mutta siitä, mitä heille tapahtui palautuksen jälkeen, on ainakin Suomessa tarjolla kovin niukasti varmaa tietoa. Venäläistä tutkimusta aiheesta on vireillä ja jossain määrin jo tehtykin. Inkeriläissyntyinen Petroskoin yliopiston professori Leo Suni on kartoittanut inkeriläisten kohtaloita 1930-luvulta alkaen. Se on tunnettua, että inkeriläisiä ei päästetty takaisin kotikyliinsä vaan heitä karkotettiin Siperiaan, josta heitä hakeutui Viroon ja Venäjän Karjalaan (Antti Laineen antama tieto). He saivat passeihinsa merkinnän siitä, että olivat olleet "fasistien vankina", mikä tuotti heille pysyvän syrjinnän. Suomen armeijassa taistelleista inkeriläisistä niin kuin muistakin heimosotureista vain harvoja teloitettiin; he saivat yleensä 10-15 vuoden pakkotyötuomion (Nevalainen, 312).

Inkeriläisten siirtolaisten määrä on niin suuri, että heitä käsittelevä tutkimus ei sovi sellaiseen tehtäväksi samalla metodilla kuin edellä mainituissa vaihtoehtoisissa on esitetty eikä myöskään liitettäväksi niiden jatkeeksi ilman todella tuntuvaa resurssien lisäystä. Aihe vaatii kokonaan oman projektinsa. Työtä vaikeuttaa tuntuvasti se seikka, että lähteet on etsittävä Venäjän arkistoista niiltä osin kuin on kyse inkeriläisten paluusta Neuvostoliittoon ja heidän sen seurauksena kokemistaan vaiheista. Tämä edellyttäisi tiivistä yhteistyötä venäläistutkijain kanssa. Itse asiassa tutkimuksen painopiste siirtyisi selkeästi Venäjän puolelle.

Toisaalta Suomella olisi moneltakin kannalta katsoen täysi syy antaa merkittävä panoksensa inkeriläisprojektiin - ei vähiten sen takia, että inkeriläiset tulkitaan nykyään paluumuuttajiksi, jos he haluavat siirtyä Suomeen. Menettely on puhuva osoitus Suomen valmiudesta kantaa vastuuta inkeriläisten kärsimyksistä. Kuitenkin sekä käytännön syistä että aiheen luonteenkin tähden panisin tässä yhteydessä luovutuksiin ja sotavankikuolemiin liittyvän selvitystyön inkeriläiskysymyksen tutkimisen edelle. Aihe on ensiarvoisen tärkeä, se liittyy olennaisesti jatkosotaan ja on suomalaistakin tutkimusta painavasti velvoittava, mutta asetan sen silti edellä mainituista syistä neljänneksi erilliseksi vaihtoehdoksi. Samalla toivon, että jollei

valtiovalta katso mahdolliseksi perustaa sen edistämiseen omaa projektia, hanketta voitaisiin kuitenkin viedä eteenpäin esimerkiksi Joensuun ja Petroskoin yliopistojen yhteistyöllä ja eri lähteistä kerätyllä suomalaisella(kin) rahoitustuella.

Näin ollen tutkimusvaihtoehtoja olisi kaikkiaan kolme. Ensimmäinen niistä käsittää rajoittumisen pelkkiin luovutuksiin heimosoturien luovutukset kuitenkin niihin sisällyttäen. Toinen vaihtoehto merkitsisi aiheen laajennusta siten, että sotavankikuolemat Suomessa ja Neuvostoliitossa otettaisiin analyysiin mukaan. Nämä kaikki sisällytettäisiin yhteen ja samaan projektiin. Kolmas tutkimuksellinen vaihtoehto käsittäisi toisen projektin, joka olisi suomalaisvenäläinen yhteishanke. Sen tehtäväksi tulisi inkeriläisten luovutusten ja erityisesti heidän Neuvostoliitossa kokemiensa vaiheiden selvittäminen.

LOPUKSI

Eri vaihtoehtojen vaatimia kustannuksia en lähde arvioimaan. Totean vain, että projektille olisi varattava suhteellisen runsaasti varoja myös työskentelyyn ulkomailla, Saksan ja Neuvostoliiton arkistoissa. Asettaisin myös harkittavaksi, että vuonna 1995 edesmenneen Taimi Torvisen vuonna 1984 julkaisema teos "Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella" saatettaisiin yhteistoiminnassa jonkin kaupallisen kustantajan kanssa englanninkielisenä versiona kansainvälisen tutkijapiirin ja aiheesta muista syistä kiinnostuneiden ulottuville. Näin tulisi osoitukseksi, että suomalainen "virallinen historiankirjoitus" ei ole suinkaan kokonaan laiminlyönyt aihepiirin tutkimista. Edelleen tulisi harkita, voitaisiinko yhä joissakin julkisissa arkistoissa salaiseksi julistetut osat avata ja saattaa tutkijoiden käyttöön. Sama koskee suljettuina pidettyjä asiaan liittyviä yksityisiä arkistoja. Mahdollista ja hyödyllistä kenties olisi jonkinlaisella arvovaltaisella tiedoksiannolla kehottaa niitä henkilöitä, joita sitoo sodan aikana annettu vaihtolupaus, luopumaan siitä ja kertomaan tietonsa. Vihdoin toivottavaa olisi, että Suomen Akatemia ja erilaiset yksityiset tutkimusta tukevat yksityiset rahastot suhtautuisivat suopeasti näitä aihepiirejä koskeviin apurahahakemuksiin.

Käytetty kirjallisuus

Serah Beizer, Treatment of Soviet Jewish Prisoners of War in Finland 1941-1944. Jews in Eastern Europe. Editors: Yisrael Elliot Cohen - Mihael Beizer. The Hebrew University of Jerusalem. Centre for Research and Documentation of East-European Jewry. Spring 1995.

Serah Beizer (nimi kirjoitetaan myös muodossa Beiser), Suomi ja juutalaiset sotavangit. HaKehila 5-6/2001, s. 10-11.

Serah Beizer, Finland's Transfer of Jewish POWs to Germany During WW II (käsikirjoitus).

Lars Björne, "... syihin ja lakiin eikä mielivaltaan ...". Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918-1939. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu A:117. Vammala 1977.

Aulis Blinnikka, Valvontakomission aika. Porvoo 1969.

Yrjö Blomstedt, Juutalaisten pakolaisten luovuttaminen 1942. Historiallinen Aikakauskirja 1980.

Bruchfeld, Stéphane - Levine, Paul A., Kertokaa siitä lapsillenne. Kirja juutalaisten joukkotuhosta Euroopassa 1933-1945. Opetushallitus. Jyväskylä 2001.

A. Doepfner, Finnland wird von seiner Vergangenheit in der Epoche des Zweiten Weltkrieg eingeholt. Neue Zürcher Zeitung 9.12.2003

Janne Hallikainen, Toimen menettämisestä raippaan ja pilkasta luotiin. Neuvostoliittolaisiin sotavankeihin kohdistunut kurinpito ja mielivalta Suomen vankimuodostelmissa jatkosodan aikana. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto 2000.

Raija Hanski, Behandlingen av krigsfångar under vinter- och fortsättningskriget. En folkrättslig studie. Åbo Akademi 1990.

Raimo Heiskanen, Saadun tiedon mukaan ...Päämajan johtama tiedustelu 1927-1944. Helsinki 1989.

Max Jakobson, Suomesta luovutetut. Helsingin Sanomat 3.12.2003.

Seppo E. Järvinen, Suomalaisyntyinen setäni luovutettiin venäläisenä sotavankina Gestapolle 1942. Pohjalainen 18.11.2003.

Pirkko-Liisa Kastari, Luovutukset Gestapolle murenivat vankien vaihdoksi. Hämeen Sanomat 7.12.2003.

Juha Kujansuu, Neuvostoupseerit sotavankeina Suomessa 1941-1944. Sotilasaikakauslehti 11/1996.

Juha Kujansuu. Kenraalikoppi ja sikalaryssät. Jatkosodan poliitrukki- ja upseerisotavangit. Suomen historian lisensiaattityö. Jyväskylän yliopisto 1999.

Juha Kujansuu, Juutalaisia sotavankeja kohdeltiin asiallisesti. Helsingin Sanomat 30.11.2003.

Tapio Kuosma, Ulkomaalaisten maahantulo ja maasta lähtö. Tutkimus ulkomaalaisvalvonnan oikeudellisesta sääntelystä Suomessa. Helsinki 1992.

E.P.Laidinen, Suomalaiset tiedustelukoulut 1941-1944. Sotahistoriallinen aikakauskirja 2003 (Suomentanut Carl-Fredrik Geust, joka toimitti käsikirjoituksen allekirjoittaneelle. E.P. Laidinen on tutkija Petroskoin yliopistossa).

Antti Laine, Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941-1944. Keuruu 1982.

Antero Leitzinger, Suomen ihmisluovutukset. Agricola-verkkojulkaisu 1.12.2003.

Jukka Lindstedt, Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A: 221. Helsinki 1999.

Jukka Lindstedt, Ihmisluovutusten rikosvastuu. Helsingin Sanomat 11/12.2003.

Robert von Lucius, Finnische Vergangenheitsbewältigung. Gab es mehr Auslieferungen nach Deutschland als bisher bekannt? Frankfurter Allgemeine Zeitung 29.12.2003.

Svante Lundgren, En finlandssvensk "rättfärdig bland folken". Atos Wirtanens kamp för de judiska flyktingar i Finland. Historisk Tidskrift för Finland 3/2003.

Timo Malmi ja Teuvo Alava, Muutama tuhat miljoonien joukossa. Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa 1941-44. Historiallinen Aikakauskirja 1994.

Pirkka Mikkola, Sotavangin elämä ja kuolema. Jatkosodan neuvostovankien suuren kuolleisuuden syyt. Poliittisen historian pro gradu-työ. Helsingin yliopisto 2000.

Pirkka Mikkola, Sotavangit eivät olleet tasavertaisia. Helsingin Sanomat 16.12.2003.

Timo Mikkola, Sotavankikysymys Suomessa 1941-1944. Poliittisen historian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto 1976.

Jukka Nevakivi ym., Tuntematon talvisota 1939-1940. Helsinki 1989.

Pekka Nevalainen, Neuvostoliittolaisten sotavankien palautukset lännestä Suomen kautta 1945-1946. Historiallinen Aikakauskirja 1990.

Pekka Nevalainen, Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla. Keuruu 1990.

Jussi Nuorteva, Vangit - vankilat - sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 4. Helsinki 1987.

Veli Ojala, Heimopataljoona 3. Suomen historian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopiston historian laitos 1974.

Jukka Pekkarinen-Juha Pohjonen, Suomen puolesta palautetut. Helsingin Sanomat 23.11.2003.

Eino Pietola, Sotavangit Suomessa 1941-1944. Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana. Juväskylä 1987.

Tuomo Polvinen, Pakolaispolitiikkaa. Historiallinen Aikakauskirja 1985, 66-67.

Jaakko Puuperä, Vaietut luovutetut. Suomen sotilas 6/2003.

Hannu Rautkallio, Ne kahdeksan ja Suomen omatunto. Suomesta 1942 luovutetut juutalais-pakolaiset. Espoo 1985.

Hannu Rautkallio, Finland and the Holocaust. The rescue of Finland's Jews. New York 1987.

Hannu Rautkallio, Suomen juutalaisten aseveljeys. Juväskylä 1989.

Hannu Rautkallio, Elina Sanan kirjan "Luovutetut. Suomen ihmisluovutukset Gestapolle" johdosta. Käsikirjoitus 20.12.2003.

J.Lee Ready, The Forgotten Axis. Germany's Partners and Foreign Volunteers in World War II. Jefferson 1987.

Elina Sana, Luovutetut. Suomen ihmisluovutukset Gestapolle. Juva 2003.

Elina Sana, Motstridigheter dokumenterar sanningar. Hufvudstadsbladet 20.12.2003.

Helge Seppälä, Suomi miehittäjänä 1941-1944. Helsinki 1989.

Matti Simola-Jukka Salovaara (toim.), Turvallisuuspoliisi 75 vuotta 1919-1994. Helsinki 1994

Matti Simola ja Tuulia Sirviö (toim.), Isänmaan puolesta. Suojelupoliisi 50 vuotta. Juväskylä 1999.

Rony Smolar, Setä Stiller Valpon ja Gestapon välissä. Pieksämäki 2003.

G-E Strömberg, Vanki nimeltä Bamshin. Sotilasaikauslehti 10/1994.

Elina Suominen, Kuolemanlaiva s/s Hohenhörn. Juutalaispakolaisten kohtalo Suomessa. Porvoo 1979.

Petteri Matias Syrjämäki, Kootaan kaikki huligaaniainees venäläisistä sotavangeista. Sotavankileiri 24 eli kurileiri 1942-1944. Suomen historian pro gradu-työ. Juväskylän yliopisto 2000.

Pentti H. Tikkanen, Sotavangit. Hämeenlinna 2002.

Taimi Torvinen, Pakolaiset Suomessa Hitlerin valtakaudella. Keuruu 1984.

Taimi Torvinen, Kadimah. Suomen juutalaisten historia. Keuruu 1989.

Tarvitaanko uusi Wiesenthal-keskus? Karjala 4.12.2003.

Martti Turtola, Sekava kirja vankienvaihdosta. Kouvolan Sanomat 24.12.2003.

Tom Söderman, Förintelsen - hur stor är vår skuld? Nya Argus 8/2003.

Shimon Yantovsky, The Camp of Jewish Soviet Prisoners of War in Finland (1942-1944). Jerusalem 1995.

Heikki Ylikangas, Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin. Juva 1999.

Luettelo henkilöistä, jotka ovat antaneet selvityksen tekemistä edistäneitä tietoja tai toimittaneet aineistoa

Robert Alftan

Dmitri Frolov

Carl-Fredrik Geust

Pertti Haapala

Tapani Harviainen

Seppo Hentilä

Antti Hietalahti

Antti Hynninen

Markku Jokisipilä

Miika Kallatsa

Antti Kivivuori

Antti Laine

Jari Leskinen

Jukka Lindstedt

Jyrki Loima

Heikki Roiko-Jokela

Oula Silvennoinen

Lars Westerlund

VALTIONEUVOSTON KANSLIA

SNELLMANINKATU 1, HELSINKI
PL 23, 00023 VALTIONEUVOSTO
p. (09) 16001 | (09) 57811
f. (09) 1602 2165
s-posti kirjaamo@vnk.fi
www.vnk.fi/julkaisut